

Výstup z projektu AMČR

„Obce a jejich možnosti podílet se na realizaci politiky integrace Romů“,

r. 2005, grant Velvyslanectví USA

Analýza

Problematika česko-romského soužití na úrovni obcí z hlediska výzkumu AMČR o názorech expertů

Mgr. Jiří Kocourek

Obsah

Obsah.....	2
1 Úvod.....	4
2 Stručná charakteristika výzkumu	4
2.1 Cíle	4
2.2 Strategie	4
2.3 Skupina respondentů, metody a techniky výzkumu	4
2.4 Tazatelé.....	5
2.5 Struktura dotazníku	5
2.6 Základní popis zkoumaného souboru	5
2.6.1 Počet, délka, termíny	5
2.6.2 Zastoupené organizace.....	5
2.6.3 Funkce respondentů	5
2.6.4 Profesionální zkušenost a věk	6
2.6.5 Regiony a obce	6
2.6.6 Motivace k výkonu funkce	6
2.6.7 Národnost.....	6
2.6.8 Demografické charakteristiky	6
2.6.9 Reprezentativita vzorku.....	7
3 Metodologická poznámka úvodem	7
4 Problematika romsko-českého soužití na úrovni obcí (východní a západní Čechy), nejen na základě výzkumu AMČR	7
4.1 Šíře česko-romské problematiky na úrovni obcí	7
4.1.1 Politicko-mocenská oblast.....	7
4.1.2 Sociálně-ekonomická oblast	8
4.1.3 Kulturně-etnická oblast.....	9
4.2 Příčiny problémů očima expertů.....	9
4.2.1 Slabá motivace.....	10
4.2.2 Vzájemná neznalost.....	10
4.2.3 Diskriminace.....	10
4.2.4 Ztráta etnické identity Romů a jejich slabé sociální zázemí	10
4.3 Proč je nutné řešit česko-romskou otázku také na úrovni obcí?.....	11
4.4 Potenciál současných expertů na úrovni obcí podle výzkumu AMČR	12
4.4.1 Profesionální zázemí expertů.....	12
4.4.2 Hodnocení celkové situace v obci očima expertů.....	12
4.4.3 Hodnocení romsko-českých vztahů v obci.....	13
4.4.4 Odhad zastoupení Romů v obcích očima expertů.....	14
4.4.5 Intenzita interkulturních vztahů respondentů	14
4.4.6 Povědomí expertů o aktivitách cizinců v obci	15
4.4.7 Hodnocení témat výzkumného rozhovoru respondenty	15
4.4.8 Závěry	15
4.5 Využívané instituce při řešení problematiky v regionu vnímané experty	16
4.5.1 Povědomí expertů o právních předpisech	16
4.5.2 Využívané funkce.....	16
4.5.3 Povědomí expertů o různých funkcích zastávaných Romy	16
4.5.4 Závěry	17
4.6 Navrhované způsoby řešení na úrovni obcí podle expertů	18
4.6.1 Řešení jako podpora Romů jako slabší minority.....	18
4.6.2 Motivace, vzdělávání a výchova k vzájemné toleranci	19
4.6.3 Dobrá praxe na úrovni obcí.....	20
5 Shrnutí textu a výzkumu	22
6 O co se mohou obce pokusit?	23
6.1 Definovat vlastní východiska a cíle	23
6.2 Přístupovat k druhým jako k sobě rovnému	24
6.3 Dohlížet na dodržování lidských práv a dodržovat je.....	24
6.4 Vyvarovat se předsudků a zjednodušení	24
6.5 Uvědomovat si faktory, které vzájemné vztahy ovlivňují.....	24
6.6 Být trpělivý a systematický, komplexní.....	25

6.7	Analyzovat problematiku, naslouchat přítom druhé straně a zaměstnávat odborníky.....	25
6.8	Lokalizovat procesy a vlastní koncepční činnost	26
6.9	Informovat a komunikovat	26
6.10	Vážít si druhé strany, hledat k ní cestu.....	27
6.11	Pokračovat v příkladech dobré praxe? ... a analyzovat je.....	27
6.12	Využívat více aktivně prostor, který poskytuje stávající legislativa	28
6.13	Aktualita – všímat si politického prostoru pro vlastní aktivity	28
6.14	Podporovat školství a vzdělávání.....	28
6.15	Všímat si doporučení z jiných zdrojů.....	28
6.16	Možností obcí stručně	29
7	Na závěr.....	29
8	Literatura.....	30
8.1	Publikace a další literatura	30
8.2	Výzkumy	33
8.3	Web	33
8.4	Elektronické dokumenty	33
8.5	Další dokumenty.....	33

1 Úvod

Vzhledem k cílům projektu „Vytvoření a posílení sítě profesionálních mediátorů pro řešení mimosoudních sporů“ podpořeného Velvyslanectvím USA v ČR: zaměřit se na česko-romskou problematiku na úrovni obcí v České republice a získat základní vstupní informace o možnostech zavedení týmů interetnické mediace, která se běžně provozuje např. v Německu, ve Francii, v USA; bylo nutné získat základní informace o tom, jaký charakter má v současné době problematika česko-romského soužití přímo v konkrétních obcích, jaké jsou šance pro přijetí nových rolí interetnických týmů v daných regionech.

Následující text prezentuje kvalitativní šetření realizované v rámci zmíněného projektu, podává přehled o šíři a různých aspektech problematiky česko-romského soužití na úrovni obcí. Text čerpá kromě níže popsaného výzkumu ze stejných materiálů jako text „Vybrané faktory vysvětlující současné česko-romské vztahy v ČR – teoretický rámec“, který byl rovněž vytvořen v rámci stejného projektu (ze zkušeností odborníků, z literatury, dalších dokumentů, www stránek, výzkumných zpráv).

Nejprve popisujeme stručně výzkum a jeho průběh, následuje část výsledků výzkumu a studia v rámci projektu, nakonec uvádíme doporučení pro obce, které řeší danou problematiku, několik poznámek k zamyšlení, seznam použité literatury a dalších zdrojů.

2 Stručná charakteristika výzkumu

2.1 Cíle

Součástí projektu „Vytvoření a posílení sítě profesionálních mediátorů pro řešení mimosoudních sporů“ byla realizace kvalitativního výzkumného šetření. Cílem výzkumu bylo:

- 1) přinést základní informace pro rozhodování o tom, do jaké míry je v daných lokalitách reálné zavést interkulturní mediátorské týmy,
- 2) zjistit názorové spektrum respondentů na problematiku česko-romského soužití,
- 3) získat kontakty a informace o potenciálních spolupracovnících při zakládání týmů interetnické mediace,
- 4) zjistit základní informace o přístupnosti respondentů k jejich zavedení.

Kromě začlenění do tohoto textu mohou být dále výsledky šetření využity jako konkrétní podklady pro případné budoucí mediátory, jako jedny ze vstupních informací o regionu, ve kterém budou působit.

2.2 Strategie

Výzkum probíhal ve dvou vytipovaných regionech: východní a západní Čechy, na Pardubicku a Karlovarsku. Tyto regiony jsou známé výskytem příslušníků romské národnosti a navíc také určitými náznaky pozitivních výsledků ve snaze o integraci Romů do společnosti. Tyto regiony z uvedených důvodů disponují určitým potenciálem nejen přijetí myšlenky interetnických týmů mediátorů, ale rovněž i jejich zavedení do praxe. V případě Pardubic tuto domněnku potvrzuje i charakteristika regionu, kterou z hlediska romské otázky zpracovaná ve výzkumu (Navrátil 2003, 97, 100). Ve vybraných lokalitách neexistují podle dostupných zdrojů tak závažné sociální problémy, které by zásadně bránily průběhu případné pilotáže mediátorských týmů.

Ekonomické prostředky na výzkum byly značně omezeny, z toho důvodu bylo nutné slevit z původních požadavků na realizaci širšího kvantitativního výzkumu, který by za daných podmínek nebylo možné kvalitně připravit a zpracovat.

2.3 Skupina respondentů, metody a techniky výzkumu

Vzhledem k tomu, že se projekt zaměřuje na problematiku, která dosud není teoreticky ani prakticky dostatečně zmapována, probíhal výzkum formou semi-standardizovaných rozhovorů s experty, za které byli považováni všichni, kteří z pohledu své funkce vykonávají činnost spojenou

s řešením česko-romské problematiky (např.: starostové obcí, úředníci sociálních odborů, zástupci neziskových organizací, zástupci církví apod.).

Jednotlivé kontakty na respondenty jsme získávali vzhledem k jejich nízkému počtu klasickou metodou „sněhové koule“. Respondenti byli nejprve telefonicky kontaktováni přímo, nebo např. prostřednictvím svého nadřízeného (v případě obecních úřadů). Následně na to výzkumný tým realizoval výjezd a samotné rozhovory přímo v místě působnosti respondenta, nebo na jiném smluveném místě, kde byl respondent k dispozici.

Vzhledem ke statisticky nereprezentativnímu charakteru a výběru výzkumného vzorku byla získaná data zpracována jako kvalitativní názorová sonda. Spíše než o kvantitě sledovaných jevů tak výzkum vypovídá o názorovém spektru a základních přístupech respondentů k dané problematice v daných regionech. Výzkum dále budeme nazývat jen „výzkum AMČR“.

Struktura rozhovoru byla vytištěna v podobě dotazníkových archů s kartami, které obsahovaly i několik uzavřených otázek. Kompletní podoba záznamového archu tazatele je uložena v archivu AMČR.

2.4 Tazatelé

Tazatelé byli vyškolení a zkušení tazatelé z řad odborníků na danou problematiku, lektorů interkulturní výchovy, právníků, studentů a výzkumníků. Výzkum vyžadoval od tazatelů značnou odpovědnost a kladl na ně nároky na samostatnou práci a improvizaci, cit pro strukturaci problému.

2.5 Struktura dotazníku

- základní údaje o zahájení rozhovoru
- základní informace o respondentovi (organizace, funkce, profesní zkušenosti a praxe apod.)
- názory respondenta na sociální situaci v obci
- názory respondentů problémy mezi Čechy a Romy (problémy, řešení, příčiny, povědomí o právních předpisech, využívaných institucích a funkcích apod.)
- další názory na česko-romskou problematiku (národnosti, vzdělávání, úroveň řešení apod.)
- názory na projekt AMČR (dotazník, interetnické týmy apod.)
- základní demografické údaje (pohlaví, věk, region apod.)
- hodnocení rozhovoru respondentem

2.6 Základní popis zkoumaného souboru

2.6.1 Počet, délka, termíny

Celkem bylo uskutečněno 38 rozhovorů. Jeden rozhovor trval v průměru cca 90 minut. Byly realizovány od dubna do června dle časových možností respondentů, a to od 21. 4. do 30.6. 2005.

2.6.2 Zastoupené organizace

Z etických důvodů nebudeme uvádět konkrétní názvy institucí, ze kterých respondenti výzkumu pocházeli. Uvádíme pouze jejich druh: občanské neziskové organizace (romské i české), krajské úřady, městské úřady, obecní úřady, církve, zvláštní škola.

2.6.3 Funkce respondentů

Respondenti zastávaly následující funkce: asistent pedagoga, členové dobrovolného sdružení, člen rady pro národnostní menšiny, krajští koordinátoři romských projektů, kurátoři pro mládež, lektori, místostarostové, poradci, protidrogoví koordinátoři, předsedové OS, sociální pracovníci, terénní sociální pracovníci (dále jen TSP), vedoucí a pracovníci různých odborů obecních či městských úřadů, zástupce faráře, asistenti na obecním úřadě.

2.6.4 Profesionální zkušenost a věk

Respondenti výzkumu AMČR mají v průměru 10 let praxe práce s Romy. Doba jejich praxe v průměru přímo úměrně odpovídala i jejich věku.

Věk respondentů	
Interval	Počet
21 – 25 let	3
26 – 30 let	9
31 – 35 let	5
36 – 40 let	4
41 – 45 let	6
46 – 50 let	5
51 - 55 let	1
56 – 60 let	1
Celkem	34

Čtyři z respondentů neuvodili svůj věk.

Téměř všichni respondenti se z pozice výkonu své funkce setkávají s Romy denně.

2.6.5 Regiony a obce

Ptali jsme se respondentů Královéhradeckého, Pardubického a Karlovarského kraje. Pokud hovoříme o výsledcích výzkumu, interpretace vychází z analýz dat pouze ze dvou zmíněných krajů: Pardubice a Karlovarsko. Tam, kde čerpáme ještě z dalších zdrojů, kromě výzkumu, zmiňujeme spíše škálu názorů na dané téma. V takovém případě jsme zařadili do analýz všechny respondenty ze všech tří krajů.

Z Pardubic jsme oslovili 16, z Karlovarska 20 a z Královéhradecka 2 respondenty.

Respondenti pocházeli z následujících obcí, které jsou seřazeny podle abecedy: Česká Třebová, Habartov, Horní Slavkov, Hradec Králové, Cheb, Chodov, Karlovy Vary, Nové Sedlo, Ostrov, Pardubice, Sokolov, Toužim, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto.

2.6.6 Motivace k výkonu funkce

Velká většina respondentů se do své funkce přihlásila sama, nebo byla pozvána ke konkurzu. Jen někteří zastávají současnou funkci na základě nařízení nadřízeného.

2.6.7 Národnost

Z těch, kteří se přihlásili k nějaké národnosti, byla polovina Čechů (15) a polovina Romů (18) a jeden jiné národnosti (hlásící se k regionu Evropy, Evropan).

2.6.8 Demografické charakteristiky

Ptali jsme se 20 žen a 18 mužů.

Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta	
základní	7
SŠ bez maturity	3
SŠ	12
VOŠ	2
Bc.	3
Mgr.	3
PhD.	1
Docent, profesor	1
Celkem	32

Vzdělání neuvodlo 6 respondentů.

2.6.9 Reprezentativita vzorku

Z uvedených charakteristik zkoumaného souboru vyplývá, že obsahoval poměrně různorodou skupinu respondentů, která se k daným otázkám bude vyjadřovat z pozice:

- zkušených expertů
- funkcí různých institucí s různým cílem činností
- populace různého věku, pohlaví a vzdělání
- respondentů obou relevantních národností

3 Metodologická poznámka úvodem

Následující části textu vycházejí jednak z uvedených zdrojů a jednak ze samotného popsaného kvalitativního šetření. Tam, kde se snažíme popsat celou škálu problematiky na úrovni obcí, využíváme dotazníky jen jako jeden ze zdrojů celé škály názorů a informací. Tam, kde hodnotíme názory expertů, vycházíme pouze z dotazníků.

Vzhledem k tomu, že je zkoumané téma tak vrstevnaté a vzhledem k metodologickým omezením výzkumu, a samozřejmě vůbec vzhledem k omezením aplikovaného výzkumu jako takového, je nutné brát veškerá doporučení zároveň jako hypotézy, jako podněty k další diskusi expertů a výzkumníků. Hypotézy zmíněné v textu jsou zároveň využitelné pro přípravu dalších výzkumných šetření.

4 Problematika romsko-českého soužití na úrovni obcí (východní a západní Čechy), nejen na základě výzkumu AMČR

4.1 Šíře česko-romské problematiky na úrovni obcí

V dostupné literatuře i ústně se často hovoří o různých problémech mezi Romy a Čechy, které se vyskytují na úrovni obcí. Cílem následujícího textu je postihnout spektrum dané problematiky, která je spojena s integrací Romů v české společnosti na základě toho, o jakých problémech se zmiňuje uvedená literatura i respondenti našeho výzkumu. Jednotlivé uváděné příklady problémů byly získány z deníků terénních sociálních pracovníků, které poskytl Úřad vlády ČR, z veškeré literatury uvedené v seznamu a z výpovědí respondentů výzkumu AMČR. Následující výčet je výčtem problémů, nezahrnuje pozitivní skutečnosti.

4.1.1 Politicko-mocenská oblast

Kritizované rysy politiky

- politická nejednotnost a neorganizovanost, tím slabá pozice při vyjednávání Romů
- neplánovanost činností a chybějící koncepce řešení problematiky u zástupců Romů
- nezájem současné politické scény o komunikaci s Romy

Vzájemná diskriminace (ze strany Čechů – Č i Romů - R)

- neexistence učebnic v romštině
- neexistence formulářů v romštině
- diskriminace R při zaměstnávání
- diskriminace R při vstupu do zábavních a dalších prostor či akcí
- Romové požadují i to, na co nemá nárok Čech

Problematické jednání na úřadech

- chybí dovednosti Romů k vyplňování formulářů
- neexistuje efektivní vzájemná komunikace mezi úřadem a Romem
- úřady nedostatečně informují Romy

Nízké právní povědomí Romů

- velmi nízké právní povědomí Romů
- Romové podepisují smlouvy, aniž by si byli vědomi reálných možných právních následků
- chybí osvětové akce pro Romy
- nízké povědomí R bývá často zneužíváno

- nedostatečně vyvinuté nástroje pro řešení sporů mezi R a Č (chybí splátkové kalendáře...)

Nedostatek financí obce

- obec nemá na další podpůrné programy, nemá finance na byty atd.

4.1.2 Sociálně-ekonomická oblast

Vzájemné vztahy

- ignorace vzniklých problémů jedné či druhé strany
- neochota řešit romskou otázku s odůvodněním, že se ke každému má přistupovat stejně
- vzhledem k tomu, že se Čechů problémy přímo netýkají, neřeší je
- Romové nemají motivaci řešit vlastní problémy
- Romové problémy neartikulují majoritě, nemají k ní důvěru

Vzájemná xenofobie

- interkulturní bariéry nebyly dosud překonány
- existuje vzájemná neznalost
- existují i násilné pouliční bitky a jiná napadání, vzájemné urážky
- Čechům vadí na Romech jejich hlučné, impulsivní chování
- Romům na Čechích převážně jejich ignorace a arogance
- Čechům vadí kriminalita Romů
- diskriminace (přijímací řízení na ZŠ, jednání na úřadech, v klubech, přístup obcí apod.)
- rasismus (většinou pouliční)

Zdravotní stav Romů

- velice špatné hygienické podmínky R
- nedostatek očkovaných R dětí
- nedostatek porodní a poporodní péče R
- nedostatečná hygiena v místě bydliště R
- nadměrná zalidněnost některých sídlišť
- R chybí základní zdravotní návyky typické pro městský způsob života
- nedostatečná informovanost R pokud jde o možnosti interrupce
- nedostatečná osvěta pro R
- nedostatečná informovanost R o epidemiích, infekcích
- nedostatečná informovanost R o zdravotní péči ČR

Demografické charakteristiky Romů

- mladá populace, která se stále obnovuje příchodem Romů ze Slovenska
- mezigenerační konflikty tradičních hodnot a ztráty romské identity mladých
- osídlení již tak sociálně slabých regionů České republiky
- vyšší úmrtnost dětí a matek v produktivním věku

Ekonomické podmínky Romů

- nedostatečné příjmy Romů
- nezaměstnanost Romů
- neodpovídající pracovní morálka Romů
- umělá nezaměstnanost Romů, která vytváří neadekvátní obrázek v očích veřejnosti
- zadlužení a lichva Romů
- nedostatek adekvátních pracovních příležitostí pro Romy
- diskriminace ze strany Č zaměstnavatelů

Vzájemné bydlení a bydlení Romů

- život R v ghettu
- neplacení nájemného
- nízká kvalita bydlení R
- segregace R ze strany obcí, a to plánovitá
- dosud nevyřízené české občanství R
- netolerantní soužití v lokalitě

Vzdělávání

- vzdělání nepatří mezi tradiční hodnoty Romů

- romští rodiče nevěří českým školám
- špatná školní docházka romských dětí
- neexistence rekvalifikačních kurzů pro Romy
- nedostatečná znalost českého jazyka
- trestání R dětí za něco, za co nemohou (Např. z odpovědí respondentů: „je nepochopení situace, matka nemá na zaplacení svačiny a proto dítě nepřišlo do školy“)
- přehlížení interkulturních rozdílů romských a českých dětí (diskriminace ve školství)

Kriminalita

- vysoký podíl kriminality R
- vysoký počet drogově závislých R
- prostituce R
- kapesní krádeže a majetková kriminalita R
- rasově motivovaná trestná činnost Čechů vůči Romům a naopak
- další sociálně patologické jevy (střídání partnerů, zadluženost apod.)

4.1.3 Kulturně-etnická oblast

Etnická identita

- nedostatek aktivit pro uchování a rozvoj romské etnické identity
- ztráta etnické identity u R
- neznalost vlastních tradic R
- nejednotnost až soupeření různých romských rodů a dalších skupin o to, co je předmětem snahy o zachování etnické identity

Kulturní identita

- nevzdělanost R
- zcela jiné kulturní hodnoty zabraňují využívání standardních strategií majoritní společnosti
- jiný žebříček hodnot, který se těžce prosazuje

Identita jedince

- ohrožení základní identity jedince díky ztrátě etnické a kulturní identity
- velmi špatná sociální situace, životní demotivace, osudovost

V tomto výčtu bychom mohli i dále pokračovat, zejména výčtem konkrétních případů. Domníváme se však, že jsme již dostatečně ukázali, že problémy související s česko-romským soužitím zasahují do všech významných sfér života společnosti i jedince.

4.2 Příčiny problémů očima expertů

Představili jsme širokou škálu česko-romské problematiky tak, jak je artikulovány v různých zdrojích a expertní vysvětlení příčin dané problematiky z výzkumu AMČR. Je nutné se ptát, jak je možné, že sociální vyloučení patří mezi nejvýznamnější problémy Romů, proč s tím sami nechtějí zdánlivě nic dělat, jak tvrdí mnoho respondentů českých i romských. Jak je možné, že četné nabízené programy stále nenacházejí své uplatnění? Mají Romové šanci aktivně a po svém něco činit?

Již na počátku třetího tisíciletí a ještě dříve se objevují signály o tom, že je třeba nejen chránit lidská práva Romů, nejen napomáhat udržet jejich kulturní identitu, nejen napomáhat vymanění se Romů ze své špatné sociální situace, ale že je také třeba dát samotným **Romům prostor pro to, aby řekli, co chtějí, jaké k tomu mají důvody. Jak oni sami vnímají své problémy.** Není to jedna z možných cest? Proč by měla být?

Částečně by se to jistě dalo vysvětlit si skutečností, že k „druhé“ integraci Romů po roce 1993 bylo jen velmi málo času, že migrace nových Romů ze Slovenska probíhá v některých regionech dodnes a že je na vše třeba větší trpělivost a čas.

Na druhou stranu je třeba podotknout, že někteří Romové sami chtějí dosáhnout solidního majetkového zázemí a vyrovnat se svým postavením zástupcům majority.

Příčiny daných česko-romských problémů nemusíme rozlišovat jen podle důsledků, které vyvolávají, jak jsme provedli výše, ale také podle toho, kdo a jak vnímá jejich příčiny.

Na úvod uvádíme vybraná zjištění výzkumu (Navrátil 2003) o vzájemném vztahu Čechů a Romů a příčinách jejich vzájemných pociťovaných konfliktů Čechů a Romů:

- romští sousedé projevují větší otevřenost ke kontaktu s majoritními sousedy, než je tomu u majoritních sousedů vůči Romům
- Romové považují za nejčastější příčinu konfliktů s majoritou nepřátelství ze strany majority, Češi zase problematické soužití v domě (hluk, nepořádek apod.)
- Romové konfliktům přikládají příčiny jako rasismus a nenávisť Čechů, Češi zase neslušné a neúnosné chování Romů

I řada dalších výzkumů (Gabal, Drbohlav a jiné) poukazují na to, že vztahy Romů a Čechů jsou často artikulovány na hladině nevychovanosti ze strany Romů (hlučnost a impulsivnost) – nevychovanosti ze strany Čechů (nezájem a xenofobie).

Expertí výzkumu AMČR nejčastěji uváděli následující příčiny špatných vzájemných vztahů a problémů:

4.2.1 Slabá motivace

- Výraznou příčinou vzniklých problémů mezi Čechy a Romy, kterou respondenti AMČR vidí, je **vzájemný nezájem a ignorace, nedostatek motivace situaci řešit** příslušníků druhého etnika.
- Romští i čeští respondenti pak dodávají, že Romové sami často **nejsou aktivní** ke změně, že **nemají důvěru** k českým institucím.

4.2.2 Vzájemná neznalost

- Obě strany si stěžují na **neschopnost druhé strany** problematiku řešit.
- Mezi dalšími příčinami jmenovali také vzájemnou **neznalost a tudíž absenci dovedností vzájemné komunikace**. Obě etnika se jeví v očích respondentů jako uzavřená, neschopná přijmout a pochopit chování druhého. Experti často uváděli mezi příčinami také **odlišné vzorce chování, hodnoty, životní styl a jazyk**. Češi na jedné straně neuznávají názor Romů, na druhé straně Romové často nejsou schopni promluvit tak, aby prosadili svůj postoj před majoritou.

4.2.3 Diskriminace

- Experti uváděli skutečnost, že si **byrokracie** nebere v potaz jiný komunikační styl, nedokáže jednat podle některých respondentů s „impulsivními“ Romy. Často zmiňují diskriminaci Romů, ale také romské utlačování českých úředníků.
- Respondenti zmiňovali často **špatné vztahy mezi rodinou a školou**, mezi rodinou a úřadem. Romští rodiče často brání svým dětem chodit do školy a chovat se více podle zvyků majority. Děti jsou zbytečně kritizovány za neslušné chování i tehdy, kdy dodržují tradiční rodinné tradice (úcta a poslušnost vůči rodičům apod.).

4.2.4 Ztráta etnické identity Romů a jejich slabé sociální zázemí

- Romové podle některých respondentů **ztrácí identitu**, kterou by bylo možno zachraňovat.
- Romskou komunitu prý doprovázejí **sociálně patologické jevy**. Respondenti také často mezi příčinami zmiňovali **demotivující sociální systém** pro sociálně slabší domácnosti, pro které není výhodné zapojit se do legálního oficiálního systému zaměstnávání či podnikání.

Někteří respondenti upozornili na to, že se vše **odehrává v nekonečné kruhu příčin a jejich důsledků**, které se později stávají příčinami problémů dalších, což naprosto koresponduje například s konceptem sociálního vyloučení představeného například (Navrátil 2003). Hranice mezi problémem a jeho příčinou je často velmi nejasná. Neporozumění má za následek ghettizaci, nebo naopak? Nevzdělanost vede k demotivaci či naopak?

Zamysleme se nyní nad tím, proč by se právě touto otázkou a otázkami souvisejícími s problematikou česko-romského soužití měla zabývat obec, nebo experti (potažmo občané) na úrovni obcí.

4.3 Proč je nutné řešit česko-romskou otázku také na úrovni obcí?

Někteří zástupci obcí dodnes tvrdí zcela jednoznačně, že česko-romskou problematiku není nutné řešit zvláštním způsobem. Z toho důvodu uvádíme argumenty, které nás vedou naopak k tvrzení, že posílení aktivit a role obcí je pro řešení česko-romské problematiky nezbytné. Důvodů jsme našli několik:

- **Existence závažných projevů xenofobie, diskriminace a rasismu na úrovni některých obcí** (nikoli tak výrazně na státní, či krajské úrovni), které jsou způsobeny různými faktory (interetnickými rozdíly, historickým potenciálem vzájemných vztahů a jejich současnou hladinou).
- **Řada obcí již sama cítí potřebu otázku řešit.** „Města si již většinou uvědomují nutnost jejich ovlivňování (územní koncentrace Romů) a některá z nich osaměle, bez zkušeností a často bez odborného zázemí a bez vnější pomoci hledají svá vlastní řešení. Zatím však neexistuje obecněji využitelný systém, který by jim pomohl.“ (Frištnská In Romové ve městě 2002, 51)¹
- **I když některé obce odmítají řešit česko-romskou problematiku zvlášť, hovoří přesto zvlášť o Romech, jako o specifické a problematické skupině.**
- **Ze závěrů právní analýzy projektu AMČR (Zhrňalová, Valeš 2005) uvádíme zde jen vybraná zjištění:**
 - „Vymezení kompetencí orgánů veřejné správy podle zákona je sice značně vágní a nedává jednoznačné záruky toho, jaké úkoly jsou tyto orgány (zejména na místní úrovni) povinny plnit, na druhé straně však bez výjimky stanoví povinnost těchto orgánů zabývat se problematikou národnostních menšin, zejména Romů, a vytvářet podmínky pro jejich integraci do společnosti.“ **Část působnosti obcí spadá do oblasti státní správy, obce jsou tedy rovněž za řešení dané problematiky odpovědné.**
 - „... neboť obec má v rámci této působnosti do značné míry "volné ruce" v přijímání opatření k řešení a předcházení konfliktů v rámci obce a interetnické konflikty zcela jistě patří mezi otázky, jejichž řešení je v zájmu obce a občanů.“
- **Respondentům výzkumu AMČR jsme položili otázku:** „Domníváte se, že česko-romskou problematiku by měl(y) efektivně řešit...(jednotlivci, instituce mimo státní správu, obce, okresy, kraje, republika, EU, celý svět)? Respondenti vybírali z odpovědí: zcela ano, částečně ano, spíše ne, rozhodně ne. Pokud hodnotíme respondenty jako celek, žádná z uvedených instancí jimi nebyla v odpovědích výrazněji opomenuta. **Ze všeho nejvíce by se měla podle respondentů řešit romsko-česká problematika na úrovni obce a dále republiky.** Méně pak na úrovni EU a na úrovni světové. **Z toho plyne, že pojetí řešení problematiky má mírně regionální charakter. Respondenti tedy pravděpodobně vnímají potřebu řešit danou problematiku jak systematicky na úrovni státu, tak ale konkrétně na úrovni obce, v každém případě ve specifických podmínkách české společnosti, nikoli globálněji.** Pokud se podíváme na výsledky stejné analýzy podle uvedené národnosti respondenta, je patrná skutečnost, že se Češi daleko častěji vyjadřovali kladně výrazem „částečně“, tedy obezřetněji a Romové výrazem „zcela“. Češi pak výrazněji než Romové podporují myšlenku řešení dané problematiky na úrovni individuální a na úrovni neziskových organizací. Romové jsou častěji konstatují, že se daná problematika musí řešit na úrovni obce a kraje.

¹ „Eminentním zájmem této části aktivit obce je udržet své klienty ve stavu „chráněného bydlení“, nepřipustit zadlužení a řešit oddlužení. Provádět sociální práci, která napomůže získat potřebné sociální dovednosti klientů v oblasti bydlení. Chránit jejich zájmy. Podle možnosti bránit vzniku segregovaných enkláv. Tento cíl je v určitém konfliktu s politickoekonomickými zájmy. Otázkou je, který z uvedených zájmů nabude vrchu. Sociální péče, zejména v oblasti dávek, ve vztahu k příslušníkům romské menšiny, bohužel rovněž nemá podporu občanů.“ (Víšek In Romové ve městě ...2002, 41)

- **V současné době v některých regionech vzniká vysoké potenciální nebezpečí pro budoucí česko-romské vztahy, a to zejména s ohledem na tvorbu ghatt a na stále trvající vzájemnou uzavřenost a existenci neefektivní komunikace, sociálně patologické jevy.** Z tohoto hlediska se někteří experti obávají také vzniku chudinských čtvrtí.
- Hodnocení projektů zaměřených na integraci Romů (Navrátil a kol. 2004) konstatuje, že jsou projekty zaměřeny spíše na to, aby Romové získali stejnou úroveň jako Češi a přitom si udrželi svá kulturní specifika. Tento pohled podle autora brání skutečné inklusi, aktivnímu a motivovanému zapojení Romů do projektů, které jsou jim svou myšlenkou cizí, nebo nereagují na jejich potřeby. **Navíc konstatuje, že nejvíce finančních prostředků bylo vynaloženo na podporu čistě kulturních a sportovních aktivit, které nemají strategický, systematický a dlouhodobý efekt pro integraci ani pro řešení problematiky sociálního vyloučení. Podle autorů je nutné více řešit komplexní programy na základě přesných analýz v regionu a profesionální činnost odborníků za přítomnosti motivovaných stran.**
- **Z lidského hlediska a z hlediska budoucích lepších mezilidských vztahů** v regionu, vytváření a podpory občanské zodpovědnosti.

Nyní se podrobněji zastavíme u otázky, jakou roli hrají obce při řešení dané problematiky v současné době.

Předně, mnohé obce, a to nejen v západočeském a východočeském regionu, se již delší dobu snaží o řešení dané problematiky, některé nikoli marně.

Zauvažujme nejprve o potenciálu a možnostech a vybavení specialistů, kteří danou problematiku na úrovni obce řeší.

4.4 Potenciál současných expertů na úrovni obcí podle výzkumu AMČR

4.4.1 Profesionální zázemí expertů

Naši respondenti mají v průměru 10 let praxe práce s Romy. Doba jejich praxe v průměru přímo úměrně odpovídala i jejich věku. Velká většina respondentů se přihlásila do své funkce z vlastní iniciativy, s výjimkou úředníků, kteří do této funkce přišli na základě příkazu nadřízeného. Z těch, kteří se přihlásili k nějaké národnosti byla polovina Čechů a polovina Romů (15 a 18) a jeden jiné národnosti, hlásící se k regionu Evropy, Evropan. Poslední skutečnost svědčí o tom, že se řešením dané problematiky zabývají jak čeští tak romští experti.

Téměř polovina respondentů, a to jak českých tak romských nevedla, že by absolvovala nějaké zvláštní vzdělávací kurzy týkající se přípravy na výkon profesionální práce s Romy. Většina respondentů, kteří uvedli své nejvyšší dosažené vzdělání vystudovala minimálně SŠ a nižší (68,8%) a maximálně bakalářský a nižší titul získalo 84,4%.

4.4.2 Hodnocení celkové situace v obci očima expertů

V rámci našeho výzkumu jsme se nejprve ptali respondentů na jejich názor na sociální situaci obce, abychom byli později schopni posoudit, zda přítomnost romských obyvatel koresponduje s pocitem špatné celkové sociální situace všech občanů obce.

Na otázku: Pokud jde o Váš osobní pocit, jak hodnotíte obecně sociální situaci občanů Vaší obce? Jejich situace je podle Vás: ..., odpovědělo 36 z 38 respondentů. Celkem 13 respondentů (z 38) odpovědělo „spíše uspokojivá“ a 15 „spíše neuspokojivá“. Z další analýzy dat vyplývá, že respondenti z malých obcí Karlovarska považují celkovou sociální situaci obce za „méně uspokojivou“, 14 respondentů (70% ze všech respondentů z KV - Karlovarska) uvedlo, že je situace v obci spíše nebo rozhodně neuspokojivá, na rozdíl od 6 (40% ze všech respondentů z P (z Pardubicka).

Totéž platí i o pocitu obyvatel ve srovnání jejich obce s obcemi dalšími. Respondenti z malých obcí v Karlovarském kraji vnímali svou situaci jako horší než ve svém okolí.

Za nejzávažnější problémy respondenti považovali ve své obci vždy **nezaměstnanost, otázky bydlení a kriminality. Nespokojenost s celkovou situací obce vnímají více respondenti romští než čeští, což samozřejmě může být způsobeno mírou jejich angažovanosti do řešení sociální problematiky, neboť, jak vyplývá z mnoha materiálů, romští terénní sociální pracovníci a asistenti, členové romských sdružení se často věnují řešení romské problematiky intenzivněji než pověřeni úředníci obce či krajů, kteří mají kromě těchto povinností ještě daleko širší agendu.**

4.4.3 Hodnocení romsko-českých vztahů v obci

V regionech s horšími sociálními podmínkami, lidé hodnotí svou situaci hůře a jsou citlivější na interkulturní rozdíly a vztahy a častěji se vymezují vůči minoritám. Vidí v nich příčinu sociálních problémů. Své problémy promítají na základě pocitů xenofobie na skupinu minorit, na nápadné odlišné skupiny. Statistiky trestné činnosti jednotlivých krajů dokazují, že je v těchto regionech zároveň vyšší kriminalita.²

(Navrátil 2003, 102 - 103) uvádí následující rizikové socio-ekonomicko-kulturní indikátory určitého stupně řešení česko-romské problematiky, které vztahy spíše zhoršují:

- neustálá změna složení obyvatelstva
- prudká industrializace regionu po druhé světové válce
- sociální problémy v regionu
- vysoký podíl romské minority
- nedostatek vůle či motivace řešit česko-romskou problematiku

Navrátil tvrdí: „Pokud se setkáme se souběhem uvedených skutečností v jedné obci, lze s vysokou pravděpodobností předpokládat, že pro takovou obec budou typické rostoucí konflikty v soužití majority a romské minority.“ (Navrátil 2003, 103)

Téměř polovina respondentů hodnotí vzájemné vztahy mezi Romy a Čechy v obci jako velmi přátelské nebo bez větších konfliktů. Ovšem kolem 15 % respondentů, všichni z nich jsou Romové, hodnotilo vztahy v obci a vzájemné konflikty jako „rasové např. při hledání zaměstnání, pouličních bitkách“, tedy jako nejhorší z nabízených možností.

Na výběr měli z následujících formulací v tabulce, které mohli dále komentovat.

aktivní dobrá spolupráce
velmi přátelské, pozitivní
bez větších konfliktů (pouze např. vtipy, narážky)
vzájemná ignorace občanů
s drobnými konflikty (nevpouštění do klubů.....,neobsloužení v restauraci)
s velkými konflikty
rasové konflikty (při hledání zaměstnání, bitky se skiny)

² Viz například zdroje Ministerstva spravedlnosti ČR: Trestná činnost podle krajů v členění podle počtu stíhaných známých pachatelů a způsobu vyřízení věci v přípravném zařízení.

4.4.4 Odhad zastoupení Romů v obcích očima expertů

Odhady počtu romských příslušníků v různých obcích podle našich respondentů (průměrné odhady respondentů):

Habartov	1500
Horní Slavkov	200
Cheb	1200
Chodov	3250
Karlovy Vary	675
Nové Sedlo	čtvrtina
Ostrov	1000
Sokolov	4250
Toužim	1500
Česká Třebová	800
Pardubice	1100
Ústí n. Orlicí	480
Vysoké Mýto	500
Hradec Králové	1300

Jako nejvíce exponované oblasti osídlené velkou částí romského obyvatelstva můžeme hodnotit téměř každou menší obec Karlovarska, ze které naši respondenti pocházeli. V některých obcích Romové podle odhadů našich expertů tvoří 15 – 40 % obyvatel.

4.4.5 Intenzita interkulturních vztahů respondentů

Respondentům byla položena otázka: „Kolik máte ve svém okolí Romů/Čechů, kteří jsou: vaším manželkou/manželem, vaším blízkým příbuzným, přítelem či kamarádem, sousedem v domě, sousedem v ulici, spolupracovníkem?“

V následujících řádcích uvádíme počet respondentů, kteří uvedli alespoň jednoho romského/českého známého, abychom mohli porovnat, do jaké míry se naši respondenti stýkají a znají příslušníky druhé národnosti.

Počet Čechů, kteří vnímají své obklopení Romy

Manželka	0
Příbuzný	0
Přítel	2
Soused v domě	1
Soused v ulici	4
Spolupracovník	3

Počet Romů, kteří vnímají své obklopení Čechy

Manželka	1
Příbuzný	5
Přítel	4
Soused v domě	5
Soused v ulici	7
Spolupracovník	5

Romů, kteří se setkávají s blízkými Čechy bylo mezi našimi respondenty více než Čechů, kteří se setkávají s Romy. Rovněž pokud již respondenti uvedli, že nějaké „blízké“ z druhé národnosti mají, romští respondenti uváděli daleko vyšší počty „blízkých“ Čechů v každém řádku, a to i v řádu o desítky vyšší. Zmíněný rozdíl se jeví ještě výraznější, když si uvědomíme, že se valná většina respondentů stýká profesionálně s Romy denně.

4.4.6 Povědomí expertů o aktivitách cizinců v obci

Respondenti si většinou vůbec nebyli vědomi aktivit, které by v obci provozovali příslušníci neromských a nečeských národností či cizinci. Nejsou si vědomi účasti příslušníků jiných národností než české a romské na různých funkcích a veřejných rolích, snad s výjimkou vietnamských, ukrajinských a ruských podnikatelů.

4.4.7 Hodnocení témat výzkumného rozhovoru respondenty

O vztahu respondentů k dané česko-romské problematice může vypovídat i hodnocení expertů samotného semi-standardizovaného rozhovoru, stejně i jejich názor na myšlenku zavedení interetnických mediátorských týmů. Cca 75% respondentů uvedlo, že je kladené otázky zajímavé, 70% uvedlo, že by se byli ochotni zúčastnit podobného výzkumu znovu a polovina respondentů oznámkovala rozhovor známkou 2 nebo 1 (17 neodpovědělo). Romy zajímaly otázky více, ochota k účasti na dalších šetření se nijak významně mezi respondenty jednotlivých národností nelišila, a nelišilo se ani jejich hodnocení celkového rozhovoru.

S nižším zájmem českých respondentů o daná témata výzkumu koresponduje i skutečnost, že daleko méně odpovídali na otázku: Uveďte, prosím, která témata otázek Vás zajímala z tohoto rozhovoru nejvíce? Na tuto otázku neodpovědělo 8 Čechů z 15, kdežto pouze 2 Romové z 18. Většina českých respondentů, kteří na danou otázku odpověděli, uvedla, že je nejvíce zajímala právě otázka, kde se respondent měl pokusit charakterizovat Čechy jako skupinu. Naopak Romové daleko častěji uváděli, že je zajímala témata oboustranných příčin problematiky a vztahů Čechů a Romů, jejich řešení apod.

4.4.8 Závěry

- **Experti mají v daném oboru již dlouholeté zkušenosti, jsou k dané činnosti sami motivováni avšak neabsolvovali dostatečnou odbornou přípravu. Pouhá polovina respondentů, expertů neuvedla, že absolvovali nějaké přípravné vzdělávací kurzy, které by jim nabídly možnosti řešení problematiky česko-romské.**
- **Respondenti rozhodně nehodnotili romsko-české vztahy jako „aktivní spolupráci“.**
- **Romští respondenti a respondenti ze sociálně slabších regionů (menších obcí Karlovarska) jsou méně spokojeni se situací v obci a zároveň s česko-romskými vztahy.**
- **Zastoupení Romů v obcích je velmi významné a rozhodně neodpovídá zjištěním Sčítání lidu, domů a bytů 2001.**
- **Více angažováni do dané problematiky se jeví Romové. Jako více problematické hodnotí česko-romské vztahy romští respondenti než čeští, což koresponduje se zmíněnou artikulovanou neochotou Čechů řešit danou problematiku.**
- **I přes vysoký počet cizinců v dané lokalitě respondenti nevnímají intenzivně přítomnost příslušníků jiných národností než romské a české v různých funkcích.**
- **I přes vysoký počet Romů v dané lokalitě čeští experti zůstávají uzavřeni vztahům s Romy více než romští respondenti vztahům s Čechy.**
- **O danou problematiku respondenti jeví zájem a podobného šetření by se pravděpodobně ještě někdy zúčastnili. Témata výzkumu hodnotili pozitivně. Zatímco Čechy nejvíce zaujala definice Čechů jako skupiny, Romové pozitivně hodnotili dotazy na problematiku vzájemných vztahů.**

4.5 Využívané instituce při řešení problematiky v regionu vnímané experty

4.5.1 Povědomí expertů o právních předpisech

Respondentů jsme se ptali také na jejich povědomí o určitých politických či legislativních nástrojích a funkcích, které by mohly přispět a přispívají k řešení romsko-české problematiky. Ptali jsme se: „Nyní Vám ukážu kartu. Říkejte mi čísla uvedených zákonů, usnesení atd...., které znáte.“

Zatímco respondenti uvedli (více než deset respondentů), že znají naše základní právní prameny, jakými jsou:

Listina základních práv a svobod a Ústava ČR
Zákon o sociálně-právní ochraně dětí
Školský zákon
Zákoník práce
Zákon o obcích

A zároveň konkrétní pokyny týkající se přímo určitých funkcí krajského koordinátora a asistenta učitele,

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích - zřízena funkce krajského romského koordinátora
Metodický pokyn MŠMT č.j. 25484/200-22. - vychovatel - asistent učitele, přípravnými třídami

Daleko méně či vůbec (jen 4 respondenti a méně) se nezmiňovali o:

Zpráva o situaci romské komunity - Bratinkova zpráva
Usnesení vlády ČR ze dne 13. listopadu 2002 č. 1113 k Analýze zintenzivnění a zefektivnění práce v zájmu předcházení sociálního vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků prostřednictvím k tomu určené agentury

Tedy o dokumentech, které jsou nadstavbou dříve uvedených již hotových zákonů. V malé míře uváděli rovněž :

Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity
Zákon o právech příslušníků národnostních menšin (zák.č. 273/2001 Sb.)
návrh antidiskriminačního zákona

Romští respondenti mají daleko nižší spontánní znalost právních předpisů, daleko méně si jich vybavují na první pohled bez připomenutí než respondenti čeští. Znalost s pobídkou (kdy respondenti vybírali z nabídky zákonů a předpisů a koncepcí) je však na přibližně stejné úrovni.

4.5.2 Využívané funkce

Respondentům jsme dále položili otázku: „Se kterými institucemi či funkcemi jste v rámci řešení česko-romské problematiky spolupracoval(a)?“ Více než pět respondentů zmínilo spontánně pouze následující čtyři organizace:

Příslušný Krajský úřad
Úřad práce
Nevládní neziskové organizace
Policie ČR

Obce uvádělo jen malé množství respondentů.

4.5.3 Povědomí expertů o různých funkcích zastávaných Romy

Respondentům byla položena otázka: „Kolik ve Vaší obci působí...(viz tabulky níže)?“ Více než deset respondentů uvedlo, že znají Roma, který působí v následující funkci:

Funkce	Počet respondentů, kteří uvedli, že v obci působí daná funkce
Romští poradci, asistenti na krajské úrovni	19
Romské nevládní neziskové organizace	20
Romští podnikatelé	19
Romští terénní sociální pracovníci	18
Romští asistenti	21
Romští koordinátoři projektů	12
Romský kulturní spolek (jaký?)	12

Naopak méně než pět respondentů vnímá přítomnost následujících Romů zastávajících funkcí či pozic:

Romský člen výboru pro národnostní menšiny v příslušném kraji	4
Romský člen výboru pro národnostní menšiny v obci	4
Romští právníci a advokáti	2
Romští lékaři a další profesionálové zdravotní péče	1
Jiný romský úředník obce	3
Kurzů romského jazyka na ZŠ	3
Jiné	1

Tyto výsledky velmi názorně ukazují linii, na které se odehrává integrace Romů v naší společnosti, jak dokazují i různé jiné materiály. Zatímco existují romští podnikatelé a poměrně dobře působí činnost krajských koordinátorů, romských asistentů a terénních sociálních pracovníků, a působí různé romské neziskové a kulturní organizace, téměř vůbec nejsou v povědomí členové výborů pro menšiny, a to jak na úrovni obce, tak na úrovni kraje. V povědomí nejsou ani romští advokáti či lékaři, kteří by mohli přispívat k řešení dané problematiky, stejně jako romští úředníci ve státní správě.

Vypadá to tedy, že svou funkci plní spíše jednotlivé romské posty na kraji, ve školách, v oblasti podnikání a terénní sociální práce. Tyto funkce jsou často také uváděny našimi respondenty jako příklady dobré praxe na úrovni obcí. Ovšem funkce, které daleko více vyžadují aktivní spolupráci obou stran, interkulturní komunikaci, tedy Čechů a Romů, na úrovni strategického plánování, na úrovni společného vyjednávání, na úrovni rovnocenné komunikace, jako jsou romští advokáti, úředníci a členové výborů a kulatých stolů pro národnostní menšiny, vešla velice málo do povědomí našich expertů.

Daleko častěji než Češi, romští respondenti uváděli, že jsou si vědomi přítomnosti romského poradce v kraji, terénních sociálních pracovníků v obci a romských asistentů. Naopak Češi si byli o něco více vědomi romských advokátů, lékařů a romských členů výborů v obci atd. Češi tedy více deklarovali přítomnost těch funkcí zastávajících romskými příslušníky, které nejsou obecně v povědomí našich expertů. Naopak romští respondenti výrazně přispěli k tomu, že mezi nejčastěji vyjmenovanými funkcemi zastávajících Romů patřily uvedené funkce v první tabulce.

4.5.4 Závěry

- **Zatímco jsou experty využívány platné právní předpisy, stejně jako konkrétní metodické pokyny, dostatečně nevyužívají možnosti využití obecnějších koncepcí a metodik, které se zaměřují na problematiku česko-romského soužití či na romskou otázku.**
- **V praxi nejsou využívány orgány, které by vytvářely prostor pro vzájemnou rovnocennou komunikaci Romů a Čechů na úrovni obcí. Romové nepracují většinou na úrovni obce v takových funkcích, aby mohli ovlivňovat situaci z pozice rovnocenného partnera na poli strategického plánování.**

- **Obec není obecně vnímána jako instituce, která by řešila danou problematiku, a to i přesto, že by ji podle respondentů měla řešit.**
- **Není využíván institut výboru pro národnostní menšiny v obci, a to i přes to, že zde žije nezanedbatelný počet Romů.**
- **Do integrace Romů nejsou zapojeni Romové odborníci – advokáti, ani lékaři, elity, které by teoreticky mohli být příkladem pro ostatní.**
- **Romské neziskové organizace a česká státní správa (bez Romů) tak postupuje při integraci, aniž by se setkávaly na úrovni obcí a správy a samosprávy obcí. Tento fakt považujeme rovněž za jednu z největších překážek efektivní integrace Romů v daných lokalitách.**
- **Velká skupina Romů není aktivně zapojena téměř do žádné činnosti v obci i přes to, že pro společné iniciativy otevírá zákon široké pole možností, byť ve velmi obecné rovině.**

4.6 Navrhované způsoby řešení na úrovni obcí podle expertů

Následující výčet je pokusem o strukturaci často uváděných řešení problematiky česko-romského soužití. Řešení uváděli sami experti.

V zásadě je můžeme členit podle různých kritérií. Z hlediska přístupu k dané problematice, východisek a cílů řešení např. na:

- řešení podpory Romů jako sociálně slabých,
- řešení podporující interkulturní vzájemnou adekvátní komunikaci, zlepšování vztahů

Z jiného hlediska je můžeme dělit na koncepční obecné návrhy až po konkrétní nástroje a techniky řešení.

Nabízí se i klasické tématické dělení, které jsme již použili:

- politicko-mocenská oblast,
- sociálně-ekonomická oblast,
- kulturně-etnická oblast.

Uvedené oblasti vlastně vyjadřují určité aspekty existence a vymezení skupiny v rámci celé společnosti. V následujícím členění se pokusíme o to, skloubit dvě uvedená hlediska: cíle řešení, tématické oblasti. První dvě hlediska jsou vyjádřeny nadpisy textu.

4.6.1 Řešení jako podpora Romů jako slabší minority

Politicko-mocenské aspekty

- snížit byrokracii úředního systému v ČR
- získat více financí pro řešení dané problematiky
- afirmativní opatření, pozitivní diskriminace
- je třeba systémového, více úrovněového pojetí řešení problematiky, komplexního přístupu (spolupráce s městskou policií, úřadem práce, obcí, krajem, vládou atd...)
- zavést přímé referendum na volbu starosty, aby se mohli vyjádřit i R, kteří nevytvářejí silná politická seskupení
- pomoci Romům při vyjednávání s úřady, s ostatními
- v některých případech je v řešení problematiky nezbytný zásah státu či vyšší instance, než je obec

Sociálně-ekonomické aspekty

- vytvořit záchrannou sociální síť
- vybudovat a rozšířit povědomí o dobrých „romských“ vzorech
- zavedení mobilních výjezdních týmů TSP (terénních sociálních pracovníků)
- osvětová činnost mezi R
- drogová prevence a hygienická prevence u R

- gynekologická prevence a zdravotnická osvěta u R
- preventivní externí prohlídky romských dětí zdarma
- zamezit ghettizaci R
- disponovat sociálními bytovými fondy obce
- snížit demotivaci poskytnutím větší míry spoluvlastnictví k bytům atd.
- snížení životního minima a zrušení demotivačního systému sociálních dávek
- rekvalifikační kurzy pro R
- vybudovat více pracovních příležitostí pro R
- příležitostné zaměstnávání R a úprava sociálního systému
- udělovat státní zakázky romským firmám
- výkon obecně prospěšných prací
- vyjednávání se zaměstnavateli o zaměstnávání R
- podpora volnočasových aktivit dětí a jejich výchova, socializace
- možnost volby školy a obrany proti diskriminaci
- zavádění stipendií pro děti a studenty
- organizovat dny otevřených dveří na školách (pro rodiče, učitele i pro děti)
- zavedení povinné školní docházky do 18 let
- více informovat o administrativě a právu, psát konkrétní podrobné manuály
- oddlužení R

Kulturně-etnické aspekty

4.6.2 Motivace, vzdělávání a výchova k vzájemné toleranci

Politicko-mocenské aspekty

- motivace Romů, aby neodcházeli do zahraničí
- profesionální chování vůči minoritám (dát najevo zájem, čas na vyslechnutí apod.)
- individuální přístup ke každému
- vytvářet specializované funkce na obcích, které by se danou problematikou zabývaly (úředníci se spojenou agendou nestačí problematiku řešit)
- organizace kulatých stolů
- nediskriminující přístup vůči Romům

Sociálně-ekonomické aspekty

- větší motivace a zapojení Romů i Čechů
- motivace dospělých R, aby nebránili v integraci dětem
- intenzivní kontakty s R rodinami
- více informovat Romy
- více se navzájem informovat
- speciální stacionáře a speciální ročníky či školy
- vzdělávání zaměstnavatelů o R
- vzdělávací programy pro R i majoritu
- neustálé ověřování vzájemného porozumění

Kulturně-etnické aspekty

Uvedená řešení jsou formulována z hlediska reakce na nedostatek vzájemné komunikace a na bariéry interakce, které působí při vzájemném styku, jako jsou xenofobie, neznalost atd. Uváděná řešení spadají především do oblasti sociálně-ekonomické. Experti jen velice málo nahlíží řešení problematiky z interetnického hlediska. Na druhou stranu respondenti často uváděli návrhy řešení, které vyžadují vyšší pravomoci, než jsou pravomoci obcí. Škála řešení je tedy velmi široká, vytváří poměrně široký potenciál řešení situace.

Na otázku: „Co by měla česká strana změnit, aby měli Romové problémy menší?, odpovídali respondenti zejména:

- poznávat více Romy
- otevřený a tolerantní přístup vůči Romům

Na otázku: „Co by měli nebo spíše mohli reálně Romové sami zlepšit, aby bylo česko-romské soužití lepší?, odpovídali respondenti nejčastěji:

- být více tolerantní k Čechům,
- měli by se více vzdělávat,
- více shánět zaměstnání,
- být více aktivní a přijmout odpovědnost za své činy,
- být více trpěliví.

Další literatura

Existuje literatura, která se zabývá některými konkrétními návrhy na řešení česko-romské problematiky na úrovni obcí (např. Romové bydlení ...2000, Romové ve městě 2002) ve výše zmíněné literatuře je možné si přečíst erudovaný právní i sociálně vědní rozbor dané problematiky.

- interkulturní vzdělávání majority
- interkulturní vzdělávání Romů
- „tlumočníci“, kteří by překládali nejen jazyk, ale i myšlení
- vzdělávání a rekvalifikace Romů
- záchranná sociální síť, která by zachytávala i romské sociálně slabší rodiny
- určité postupy, které se týkají zlepšení situace v oblasti bydlení (ohlídání podpisu nových nájemních smluv, nezakládání nedobrovolných ghatt, splátkové kalendáře, automatické strhávání nájmu, terénní sociální práce, romští domovníci, apod.)
- lékařské prevence
- terénní sociální práce a výchovy v rodinách
- právní poradenství pro Romy
- vytváření podmínek pro romské kulturní akce
- zakládání agenturního způsobu podpory integrace Romů v regionu
- apod.

Často se také v literatuře objevují požadavky po změně celého právního systému a postavení obcí:

- změna systému sociálních dávek a snížení životního minima
- zavedení některých principů státní kontroly samosprávy apod.

4.6.3 Dobrá praxe na úrovni obcí

Jaká z navrhovaných řešení se již zdají být osvědčená, a to jak v očích respondentů AMČR, tak v očích jiných zdrojů.

Následující opatření se podle respondentů v obcích podle respondentů již osvědčila:

- **zapojení neziskových organizací**
- **pedagogický asistent**
- **terénní sociální práce, výjezdní mobilní terénní sociální pracovníci**
- **asistenti pedagogičtí**
- **asistenti rodinné výchovy a výchovné pohovory**
- **speciální ročníky a školy**
- **volnočasové aktivity**
- **zaměstnávání Romů**
- **víceúrovňová spolupráce a spolupráce různých subjektů na úrovni obce**

Dobrá praxe z literatury

Uvádíme jen odkazy:

1) Prvním příkladem dobré praxe na úrovni obcí zmíníme případ Romů, kteří se plně asimilovali do majoritní společnosti. Hodnoty a způsoby jejího života jim přišly natolik blízké, že je téměř přijali. Takových případů však není mnoho.

2) Dobré a neasimilované soužití již existuje: Příklad Český Krumlov (Davidová In Romové bydlení ... 200, 51)³, Frýdek-Místek (In Balvín 2000,75) nebo Pardubice (in Balvín 2000,)

3) Kurzy v regionu (viz např. Šišková In *Romové v České ...* 1999, 399): kurzy sociálních dovedností, komunikačních dovedností, vzdělávání poradců a asistentů, kooperativní řešení problému atd., „Lidé v naší společnosti“ (*Co se osvědčilo* 2003, 26),

4) Terénní programy v sociálně vyloučených lokalitách (*Co se osvědčilo* 2003, 30),

5) Podpora romských pedagogických asistentů (viz Romové bydlení ... 2000, 35)

6) „Romská střední škola sociální v Kolíně (viz Romové bydlení ... 2000, 41)

7) Realizované a schválené dotační programy MMR: „vesnička soužití“ v Ostravě a „komunitní bydlení“ v Brně. (viz Romové bydlení ... 2000, 58)

8) Projekt „Přichystalova 70“ v Olomouci (viz Romové bydlení ... 2000, 72)

9) Příklad „Slezská – Ostrava Hrušov“, kde musel zasáhnout Ombudsman (*Romové ve městě* 200, 135) – dohled nad stavebním dozorem

10) Lokální projekty podpory romského podnikání (Riedlová In Balvín 2000, 101)

11) Komunitní práce Romského muzea v Brně

A další

Seznamů tzv. dobrých praxí není mnoho, jen velmi málo jsou „dobré praxe“ veřejně a dostupně popsány a artikulovány.

³ Je obdivuhodné, jak se Romové v Českém Krumlově dokázali postupně adaptovat do nového prostředí tak, že od konce 60. let ho považovali za svůj domov, k němuž se tak i chovali a měnili svůj životní styl tak, aby se nedostávali do střetu s okolím, přičemž si zachovali své romství. ... U městské policie pracuje výborně již několik let Dezider Dunka, jehož otec téhož jména vede velkou úklidovou a stavební firmu Dunka. V ní zaměstnává většinou Romy, pro něž je skutečnou autoritou. Turisté i místní lidé chodí rádi posedět do „Cikánské jizby“ v Dlouhé ulici na halušky, guláše, pivo či „cikánskou kávu“ k manželům Milanu a Věře Kotlarovým. Na ulicích i u řeky potkáváte smíšené skupinky dětí, jim rozdílná barev pleti už vůbec nevadí.“

5 Shrnutí textu a výzkumu

- Realizovaný výzkum je třeba interpretovat vzhledem k jeho kvalitativní povaze. Spíše než kvantitu reprezentuje škálu různých přístupů a názorů.
- Závěry některých textů vyplývají jednak ze samotného výzkumu, jednak z dalších pramenů.
- Experti vyjmenovali opravdu velice širokou škálu problémů, které se na území obce řeší. Problematika česko-romského soužití je vnímána i v literatuře velice široká.
- Mezi hlavní příčiny problémů experti uvedli: slabou vzájemnou motivaci k řešení, vzájemnou neznalost, diskriminaci, dále ztrátu identity romského etnika a jeho slabé sociální zázemí. Někteří experti jsou si vědomi existence začarovaného kruhu příčin problematiky Romů, spirálu, která se točí od problematických vztahů obou národností až k jejich sociálnímu postavení a naopak.
- Ve společnosti chybí silnější báze, platforma vzájemné rovnocenné komunikace.
- Mezi důvody, proč řešit danou problematiku na úrovni obcí patří:
 - a) Existence závažných problémů na úrovni obce
 - b) Potřeba řešení: Některé obce již cítí samy potřebu problematiku řešit.
 - c) Vyčleňování Romů: I když některé obce odmítají řešit česko-romskou problematiku zvlášť, hovoří přesto zvlášť o Romech, jako o specifické a problematické skupině.
 - d) Právo: „...obec má v rámci této působnosti do značné míry "volné ruce" v přijímání opatření k řešení a předcházení konfliktů v rámci obce a interetnické konflikty...“
 - e) Experti: Ze všeho nejvíce by se měla podle respondentů AMČR řešit romsko-česká problematika na úrovni obce a dále republiky.
 - f) Ghetta: V současné době v některých regionech vzniká vysoké potenciální nebezpečí pro budoucí česko-romské vztahy, a to zejména s ohledem na tvorbu ghett a na stále trvající vzájemnou uzavřenost a existenci neefektivní komunikace.
 - g) Výzkum: Podle autorů je nutné více řešit komplexní programy na základě přesných analýz v regionu a profesionální činnost odborníků za přítomnosti motivovaných stran.
 - h) Z lidského hlediska a z hlediska budoucích lepších mezilidských vztahů.
- Experti jsou ke své činnosti sami často motivováni, avšak nedisponují potřebnými vstupy, mezi které patří speciální vzdělání, dostatek času a pravomocí.
- Experti vnímají sociální situaci v menších obcích sociálně slabší než v jiných regionech. Hůře situaci vidí Romové než Češi.
- Experti posuzují česko-romské vztahy jako v celku uspokojivé, avšak Romové je vidí hůře než Češi. Romové jsou více angažováni do řešení dané problematiky.
- Romové tvoří velmi významnou část obyvatel vybraných obcí.
- Experti nevnímají přítomnost cizinců jiných národností (než české a romské) ve vybraných funkcích.

- **Experti považovali téma rozhovoru za zajímavé. Češi zejména otázku definice jednotlivých národnostních skupin, Romové otázky na řešení problematiky z obou stran.**
- **Zatímco jsou experty využívány platné právní předpisy, stejně jako konkrétní metodické pokyny, dostatečně nevyužívají možnosti využití obecnějších koncepcí a metodik, které se zaměřují na problematiku česko-romského soužití či na romskou otázku.**
- **V praxi nejsou využívány orgány, které by vytvářely prostor pro vzájemnou rovnocennou komunikaci Romů a Čechů na úrovni obcí. Romové nepracují většinou na úrovni obce v takových funkcích, aby mohli ovlivňovat situaci z pozice rovnocenného partnera na poli strategického plánování.**
- **Experti nepovažují obce za instituce, které by efektivně řešily danou problematiku, ačkoli se domnívají, že by ji obce řešit měly.**
- **Není využíván institut výboru pro národnostní menšiny v obci, a to i přes to, že zde žije nezanedbatelný počet Romů.**
- **Do integrace Romů nejsou zapojeni Romové odborníci – advokáti, ani lékaři, elity.**
- **Romské neziskové organizace a česká státní správa (bez Romů) tak postupuje při integraci, aniž by se setkávaly na úrovni obcí a správy a samosprávy obcí. Tento fakt považujeme za jednu překážek efektivní integrace Romů v daných lokalitách. Velká skupina Romů není aktivně zapojena téměř do žádné činnosti v obci i přes to, že pro společné iniciativy otevírá zákon široké pole možností, byť ve velmi obecné rovině.**
- **Existuje celá škála navrhovaných řešení. Tato řešení nejsou však uváděna v širších souvislostech, což platí jak o názorech expertů, tak o dostupné literatuře. Chybí pravděpodobně určitá platforma, na které by se jednotlivé návrhy posuzovaly, vyhodnocovaly a uváděly do praxe.**
- **Příkladů dobré praxe je daleko méně, avšak některé již existují. Jsou uvedeny v textu.**
- **Existuje celá řada silně motivovaných jedinců, kteří se snaží danou problematiku řešit, rovněž i řada neziskových organizací. Tito jedinci ani organizace však nedosáhnou na úroveň strategického plánování na úrovni obcí.**

6 O co se mohou obce pokusit?

Česko-romské vztahy jsou často začarovaným kruhem. Z tohoto kruhu není cesty, pokud z něj jednou neudělá jedna či druhá strana první krok.

Na základě výzkumu resp. celého projektu AMČR a dalších zdrojů se pokusíme z širšího hlediska formulovat základní přístupy a doporučení (kroky), které se zdají být efektivní, pokud jde o pozitivní řešení česko-romských vztahů za současného stavu.

6.1 Definovat vlastní východiska a cíle

Jak zmiňují i některé zdroje o problematice romsko-českého soužití, jen těžko se na úrovni obce situace změní, pokud si obec sama nedefinuje svá východiska cíle řešení dané problematiky.

Pokud si je obec sama neujasní, bude pro ni velice těžké:

- cokoli dlouhodobě a efektivně a komplexně řešit
- hodnotit vlastní efekty programů a projektů, které realizuje či podporuje.

6.2 Přístupovat k druhým jako k sobě rovnému

Má-li mít problém dlouhodobě udržitelné řešení, musí být řešen k uspokojení obou stran. Aby byla jasná očekávání obou stran, musí nejprve vyslovit svůj názor. Tento názor nemusí zrovna odpovídat majoritním zvyklostem, může být pobuřující, neúnosný, nereálný, ale musí zaznít. Tento názor může být opravdu zcela netradiční, protože může vycházet z jiné kulturní tradice. Pokud chce majorita za minoritu něco vyřešit sama, byť v dobré vůli, nesetká se s příliš velkým dlouhodobým efektem svých řešení v praxi.

„Otázka: „Chtěla byste mít za sousedy Romy, nebo by Vám to vadilo?“, je již dlouhodobě zařazována do výzkumů veřejného mínění, a jsou známy výrazně převažující negativní nenávislivé odpovědi. Romů se však na tuto otázku nikdo neptal.“ (Davidová In Romové bydlení ...2000, 8)

6.3 Dohlížet na dodržování lidských práv a dodržovat je

Kvůli vytváření atmosféry vzájemné důvěry a otevřenosti k jednání je nutné dále intenzivně zabraňovat rasově motivovaným trestným činům ve spolupráci také s Městskou policií a Policií ČR, vzděláváním apod., a to zejména v sociálně slabších regionech, kde jsou k projevům xenofobie a rasismu větší předpoklady. Je třeba bránit projevům xenofobie na veřejnosti, stejně jako diskriminace, a to vědomé či nevědomé (způsobované záměrně či z nevědomosti) ve všech veřejných institucích.

6.4 Vyvarovat se předsudků a zjednodušení

V tzv. romských čtvrtích žijí také Češi. Možná i příslušníci jiných národností. Když někoho napadne banda mládeže, často v ní nejsou jen Romové, ale i Češi. Je velmi důležité, aby obec schopna vidět problematiku strukturovaně, rozlišovat mezi tím, co je typické jen pro Romy a mezi tím, co je typické pro určitou sociální vrstvu obyvatel. V sociálně slabších regionech často existuje tendence svádět vše špatné a ještě horší na nějaké specifické skupiny, které jsou snadno viditelné.

Podle jakých kritérií vlastně obec určuje, kdo je Rom a kdo ne? Jsou tato kritéria spolehlivá? Odrážejí realitu?

6.5 Uvědomovat si faktory, které vzájemné vztahy ovlivňují

- Ať již jsou etnické charakteristiky a interkulturní rozdíly samotnými Romy uvědomované, deklarované, nebo jen navenek nevědomky projevované, je třeba si být vědom širokého spektra důsledků, které mohou vyvolávat, a to komunikačními bariérami počínaje a rasismem konče.
- Pokud se člověk ohlédne do historie česko-romských vztahů a hodnotí jejich následky, sociální vyloučení Romů apod., měl by si zároveň připomenout, že se česká strana na tomto stavu velmi výrazně sama podílela, a to jak asimilačními, tak násilnými prostředky. Před tím, než se cokoli začne řešit, je dobré si uvědomit, že problém není jen těch druhých, ale také můj vlastní. Historie měla výrazný vliv na současnou uzavřenost romské komunity.
- Není možné česko-romskou otázku posuzovat pouze na bázi interkulturních rozdílů. Silný vliv historických a společenských faktorů mohl v daných regionech způsobit totální či alespoň částečnou ztrátu kulturní identity. Tou rozumíme kvalitativní degradaci hodnotového systému, socializace a skupinového povědomí příslušníků dané skupiny. To znamená, že k některým problémům nelze přistupovat jen jako k problémům interetnickým.
- Při posuzování možností konkrétních řešení je nutné brát v úvahu lidský potenciál spolupráce a motivace k ní, motivace ke vzájemné pomoci a toleranci českých a romských obyvatel.
- Jak z důvodu xenofobních vztahů, tak z důvodu kulturního vykořenění a interkulturních rozdílů, z důvodů tlaku majority, může vznikat v menšinových komunitách faktor sociálního vyloučení. Je

třeba si uvědomit, že problémy spojené s předchozími faktory jsou nesrovnatelně jednodušší, než řešení a náprava faktorů sociálního vyloučení. V takové situaci člověk neztrácí jen identitu kulturní, ale také společenskou a mnohdy i osobní.

6.6 Být trpělivý a systematický, komplexní

Pokud se obec rozhodne řešit česko-romskou otázku, musí si předně být vědoma, že tohoto řešení nedosáhne okamžitě, že je to dlouhodobá a náročná záležitost a vyžaduje aktivní přístup obou stran. Efekty integračních a jiných projektů nelze většinou zhodnotit za jeden rok, nelze od nich očekávat rychlý efekt, neboť pracují s dlouhodobými procesy, jako je socializace, výchova, generační konflikt apod. Proto je také nutné, aby se obec na svůj projekt důkladně připravila, nejen aby se vybavila trpělivostí.

Vzhledem k různorodosti charakteru osídlení, migrace a zvyklostí obывání a způsobu života a různých skupin Romů získáváme téměř nekonečnou kombinaci různých možných současných podob česko-romského soužití. Každá obec by měla vzít na vědomí teoretický rámec problematiky, ale zároveň velice pečlivě zhodnotit konkrétní situaci ve svém vlastním regionu.

Projekty, které jsou uvedeny ve výčtu dobré praxe mají většinou jednu společnou vlastnost. Obec či jiné výkonné instituce k nim přistoupili komplexně, jako k celé strategii. Jedině tak se může podchytit více zdrojů problémů, navodit nejen parciální efekty, ale také celkovou atmosféru spolupráce a dobré vůle. Toto není možné dosáhnout parciálními jednotlivými projekty.

Tak složitý problém nelze řešit bez kontaktů s dalšími subjekty, neziskovými a ziskovými organizacemi, různými úrovněmi státní správy a samosprávy.

Výstupy a výsledky projektů by měly být na závěr zhodnoceny, aby vznikly podklady pro formulaci nových východisek a cílů.

6.7 Analyzovat problematiku, naslouchat přítom druhé straně a zaměstnávat odborníky

Již v roce 1999 v (Frištěnská In Romové v České ... 1999, 263) je uveden návrh na jedno ze systémových opatření, které je dodnes velmi málo akceptováno a sice: „zahrnout Romy do výzkumu veřejného mínění a dalších sociologických šetření a dbát na to, aby i jejich postoje dostaly význam a váhu.“ To neznamená jen zkoumat, jak na tom Romové jsou a co si o jejich integraci myslí Češi, to znamená zejména ptát se Romů, co si myslí, co si myslí o nás, o státě apod. „Cesta je v kontaktu s komunitou a výběru na základě zkušenosti a poopraveného pochopení.“ (Holomek In Romové v České ... 1999, 310)

Pro posouzení vážnosti celé situace je nutné vždy zjišťovat nejen míru spontánních vzájemných stížností Čechů na Romy a naopak, ale také potřeby obou stran, jejich cíle a míru naplněných očekávání. Jestliže nezmapujeme přesně názory a očekávání Romů, těžko můžeme efektivně problematiku řešit, adekvátně posoudit. Je třeba definovat, jaké programy pro jaké cílové skupiny bude obec vypracovávat. Kdo je Rom? Kdo je Čech? Kdo je sociálně vyloučený? Kde žije? Jak žije? Jako komunikují Češi? Jak Romové? Kdo co chce?

„Vzhledem k tomu, že romská komunita je velice heterogenní, s obrovskou škálou vnitřních a vnějších meziosobních pozitivních i negativních vazeb v rámci rodů a lokalit, objevilo se velmi brzy, že zvolený romský asistent nemusel reprezentovat všechny Romy v lokalitě a že s některými se dokonce vůbec nechtěl sám kontaktovat, resp. neměl na mnohé žádný vliv. Akceptování nové funkce a jejího smyslu Romy vyžaduje čas.“ (Šišková In Romové v České ... 1999, 412) Vnitroskupinové vztahy je nutné rovněž do analýzy zahrnout, stejně jako výše uvedené faktory ovlivňující vzájemné soužití.

„Vzhledem k tomu, že víme, že Romové žijí v jiném světě hodnot, tradic, zkušeností a očekávání, je velmi důležité, aby tento svět znal někdo, kdo bude profesionálním prostředníkem mezi romskou a českou komunitou a úřady státní správy či jakýmkoliv institucemi. ... Rom sám je schopen pochopit problém romské rodiny či jednotlivce v obci, nezalekne se křiku, pláče či

jakýchkoliv silných emocí doprovázejících téměř každou událost. Navíc je schopen často v romštině vysvětlit, proč jsou formuláře tak a tak uspořádány, jak a proč fungují zákony, proč je nutné vyčkat úředních hodin a další a další zákonitosti a pravidla, která vytvořil svět majority. Kritika od romského poradce je snášena jinak než od majoritního úředníka a pomůže odeznít emocím, které může prožívat zklamaný a nedostatečně informovaný žadatel.... Proto se doporučuje, aby měl poradce:

- školení v komunikačních dovednostech
- výcvik v administrativní práci a práci s PC
- základní právní povědomí
- základní znalost romštiny
- základní přehled o dějinách romistiky a Romů
- znalost interkulturních rozdílů
- znalost češtiny“ (Šišková In Romové v České ... 1999, 411, 414)

Při volbě specialistů na danou problematiku je třeba správně vybírat, aby to byl člověk uznávaný v různých skupinách, neboť pak musí obec komunikovat se všemi, kterých se problém týká. Pro typy funkcí prostředníků či mediátorů, vyjednávačů či zástupců je třeba hledat nejen překladatele jazyka, ale i řeči, tedy způsobu myšlení.

Teprve na základě analýz, bude obec schopna pochopit a rozpoznat, která z „podivných, divokých, impulsivních reakcí“ je opravdu způsobena zlým úmyslem, leností či opovržením a která je způsobena nedorozuměním, komunikační bariérou, a která velmi intenzivní životní či dlouhodobou potřebou, bude moci adekvátně reagovat na dané podněty ze strany romské komunity. Lépe se jí budou hledat efektivní řešení.

6.8 Lokalizovat procesy a vlastní koncepční činnost

Na základě provedených úvah, koncepcí a analýz je třeba zjistit na základě jakých konkrétních příčin (xenofobie, slabé právní povědomí, nevzdělanost, interkulturní rozdíly) dochází k problémům v konkrétní lokalitě. Teprve na základě této specifikace (lokalizace problematiky) je možné volit různé efektivní způsoby řešení dané problematiky.

6.9 Informovat a komunikovat

Vzhledem k existujícím komunikačním bariérám je nutné informovat obě strany, a to jak o svých základních potřebách, tak o právních skutečnostech a předpisech, o politice obce apod. Existuje nedostatek metodických materiálů, příruček pro experty, klienty i pro obce.

Obec by se neměla obávat informovat klienty o těch nejprostších a nejbanálnějších pravidlech a zásadách vzájemných vztahů, administrativních postupů či kulturních zvyklostí. A to z toho důvodu, že člověk, který žije jiným způsobem života a má jinou tradiční kulturu, nemusí správně chápat jednání druhé strany, pro něj cizí. Jednoduchému triviálnímu vysvětlení situace se často předejde komunikační bariéře, která může působit dlouhodobě a navíc má multiplikační efekt v rámci dané komunity. Když se setkají jedinci dvou kultur:

- neměli by od sebe očekávat totéž, měli by si být vědomi, že má každý zcela jiné zkušenosti a tudíž i chování
- měli by se uznávat jako sobě rovni na úrovni lidských práv
- neměli by přeceňovat znalosti toho druhého o kultuře prvního
- neměli by podceňovat cizince jen proto, že nerozumí jejich kultuře, neboť kdyby se oni octli v kultuře cizí, místní by se jim také mohli smát
- pokud situaci dostatečně od základů druhému nevysvětlíte, nemusí pochopit ani pro vás naprosto banální záležitost.

K tomu je zapotřebí také patřičné školení nejen expertů, kteří se přímo danou problematikou zabývají, ale rovněž řadových pracovníků obce, jejichž výkon funkce zasahuje do oblasti, která je obývaná příslušníky obou národností.

Jako pozitivní jsou často spatřovány kulaté stoly a společné řešení dané problematiky, kde mají šanci obě strany vyslovit svůj názor.

6.10 Vážít si druhé strany, hledat k ní cestu

Na druhou stranu se jeví jako užitečné vnímat nejen problémy Romů, ale rovněž i jejich pozitivní potenciál, pozitivní potenciál této skupiny. Romové bývají tradičně například častěji osloveni přirozenou autoritou než formálním zastrašováním pomocí právních předpisu. Vnímání přítomnosti je do jisté míry osvobozuje od složitého uvažování, jak to bude v budoucnu, strachu z budoucnosti, podle slov jednoho z respondentů AMČR „Češi si neumějí užít“. Romové tradičně udržují silná rodinná pouta, úct ke starším a k rodičům. Prostě zdá se nám, že Češi ještě málo přemýšleli o tom, čeho si mohou na druhé straně vážít. Jiná kultura může do společnosti přinést mnoho nejen negativních, ale i pozitivních podnětů.

Je možné vytvořit projekty, které nebudou odrážet jen české kulturní zvyklosti a očekávání, nýbrž také ty romské?

Někteří respondenti navrhovali například projekty:

- využívající fakt, že každá rodina a rod jedná do jisté míry samostatně, efekty pro jednotlivé rodiny, nikoli pro národnost či etnikum jako celek
- založené více na krátkodobých efektech
- založené na znalosti Romů a jejich potřeb a ne jen na znalosti teoretické koncepce integrace

6.11 Pokračovat v příkladech dobré praxe? ... a analyzovat je

Co mají společného projekty uvedených příkladů „dobré praxe“?

- obec je motivována něco změnit
- Romové rozhodují alespoň částečně sami
- Romové cítí zodpovědnost za svou práci či majetek
- strategický pohled na věc
- komplexní pohled na věc
- vzájemné poznání a spolupráce
- využití komparativních výhod obou stran při spolupráci

Pokračovat v případech „dobré praxe“, analyzovat je a informovat o nich.

6.12 Využívat více aktivně prostor, který poskytuje stávající legislativa

6.13 Aktualita – všimnout si politického prostoru pro vlastní aktivity

Podle novely nařízení vlády 262/2005 vlády⁴ byla rozšířena poptávka po dotovaných aktivitách o poptávku sociologického systematického výzkumu romské komunity.

6.14 Podporovat školství a vzdělávání

Každá Z nebo S škola má v současné době před sebou vytváření rámcových vzdělávacích programů. Ředitel školy rozhoduje o způsobech výuky na dané škole a odpovídá za její průběh. Škola plní významnou lokální roli vzdělávací instituce, ale i instituce kulturní a společenské. Na půdě školy se setkávají rodiče, kteří se mohou setkávat také ve školní radě, na společných akcích s žáky apod. Škola je významným způsobem zapojena do volnočasových aktivit dětí. Je tedy významným subjektem, který může napomoci rozvoji a řešení romsko-české problematiky, a to jak v rovině „sociální prevence“, tak v rovině „interkulturního vzdělávání“, tak v poslední třetí rovině „vzájemné komunikace“. Škola a další speciální funkce s ní spojené, jako je funkce pedagogicko-psychologické poradny, romského asistenta, výchovného poradce, nulté přípravné ročníky, speciální třídy, interkulturní programy vzdělávání, vzdělávání veřejnosti, zapojení romských rodičů a jejich motivace, výuka romštiny a češtiny apod., to jsou všechno nástroje, které jsou v současné době považovány za efektivní nástroje zlepšování česko-romských vztahů. Proto nelze nic jiného, než doporučit jejich další využívání. Obec by tedy měla školní integrační aktivity podporovat, protože škola má často vysoký potenciál lidský a komunikační, ale nikoli ekonomický. Nemá jinou možnost než žádat o grant, aby zajistila jinou akci či aktivitu, projekt než je standardní vyučování.

6.15 Všimnout si doporučení z jiných zdrojů

Zde uvádíme doporučení, které jsme našli v další literatuře.

(Pelíšková In Romové bydlení ... 2000, 15 – 23) uvádí pro obec následující doporučení: analyzovat vnitřní společenské a rodinné vztahy uvnitř romské komunity v obci za pomoci romského poradce, který by měl jasně znát zařazení Romů v obci. Zjištěné existující společenské hranice v komunitě pak nepřehlížet, nýbrž při jakémkoliv pohybu z hlediska přidělování bytů na něj pamatovat jako na naprosto neopominutelnou podmínku úspěšného řešení bydlení, ať se jedná o nájemní bydlení, či bydlení pro sociální potřeby.

Analýzovat sociální rozvrstvení romské komunity, rozlišení a oddělení jejich rodin, které jsou schopny plnit své povinnosti vyplývající z nájemního vztahu. Těm poskytnout možnost bydlení v běžném nájemním vztahu v závislosti na finančních podmínkách.

Identifikovat tu část romského obyvatelstva, která potřebuje nejen finanční podporu, ale i sociální pomoc ve formě výchovného prvku společenského soužití v podobě mnohdy trvalého dohledu. Ten, ač se zdá pro velkou část majoritní společnosti obtížně pochopitelný, je velmi důležitý z hlediska prevence hlubších patologických sociálních problémů.

(Romové v České ... 1999, 500 – 507)

- trvale komunikovat s Romy
- zvýšení profesionality pracovníků v příslušných funkcích
- provádět cílené výzkumy
- vytvořit pravidla pro obce, která by je motivovala obě strany konfliktu
- sestavovat komplexní projekty
- vytvoření platformy vzájemné komunikace a pravidelného setkávání

⁴ NAŘÍZENÍ VLÁDY, ze dne 20. února 2002, kterým se stanoví podmínky a způsob poskytování dotací ze státního rozpočtu na aktivity příslušníků národnostních menšin a na podporu integrace příslušníků romské komunity (účinnost 15. dubna 2002) se změnami a doplňky provedenými nařízením vlády č. 262/2005 Sb. s účinností dnem vyhlášení (30. června 2005)

(Romové ve městě 2002)

Prevence: oddlužení, podpora řádného užívání bytu pomocí sociální práce, nestranné poradenství, precizní stavební dozor a jeho důsledné dodržování.

6.16 Možností obcí stručně

Při řešení dané problematiky mohou obce:

- Definovat vlastní východiska a cíle řešení problematiky
- Přistupovat k druhým jako k sobě rovnému, dát příležitost Romům vyjádřit svůj názor
- Vybudovat platformu vzájemného setkávání a strategického plánování
- Dohlížet na dodržování lidských práv a dodržovat je, aktivně zabraňovat diskriminaci vědomé či institucionální
- Vyvarovat se předsudků a pečlivě vážit, koho a proč označíme jako příslušníka Romů, Čechů, vandalů apod.
- Uvědomovat si faktory, které vzájemné vztahy ovlivňují, etnické rozdíly, vzájemné vztahy, historické faktory, faktory ztráty etnické identity, sociální patologie, motivace a aktivity apod.
- Být trpělivý a systematický, komplexní
- Analyzovat problematiku, naslouchat druhé straně a zaměstnávat odborníky
- Lokalizovat procesy a vyvíjet vlastní koncepční činnost
- Informovat a komunikovat
- Vážit si druhé strany, všimát si i kladných aspektů, nejen záporných
- Pokračovat v příkladech dobré praxe? ... a analyzovat je
- Využívat aktivně pole, které dává obcím stávající legislativa
- Všimát si nových příležitostí, které poskytují koncepce a další obecné politické dokumenty
- Podporovat školství a vzdělávání
- Všimát si doporučení z jiných zdrojů
- Analyzovat příklady dobré praxe, hodnotit a inovovat proběhlé projekty

7 Na závěr

Nakonec uvedeme ještě několik poznámek k tomu, jaký může být vztah mezi tím, jak se o dané problematice hovoří a jaká ve skutečnosti může být.

Našemu týmu jsou známy jen velice sporadické stopy a informace o tom, že by se kdy prováděly výzkumy, které by se zaměřovaly na názory romských obyvatel a které by je zveřejňovaly. Totéž platí i o aktivitách, které naslouchají otevřeně potřebám Romů, bez primárního požadavku na to, aby tyto potřeby zcela odpovídaly požadavkům většinové společnosti na integraci Romů. Z toho důvodu je však nesmírně obtížné hodnotit, zda a do jaké míry je romské etnikum ochotno se integrovat. Maximálně můžeme říci, že se neintegruje a nejeví motivaci k integraci způsobem, který nabízí a požaduje majoritní společnost.

Domníváme se, že problémy vzniklé vzájemnými povrchními interkulturními nedorozuměními, neustálé upozorňování na vzájemnou neochotu a neslušnost či xenofobii chování zakrývají skutečnost, že mnoho romských domácností žije ve velmi kvalitních podmínkách a tyto nejsou pak využity jako potenciální zdroj romské tradice a kultury, a na druhou stranu oddalují efektivní řešení akutních sociálních případů Romů, kteří jsou skutečnými cílovými skupinami sociálních programů.

Programy na podporu etnické identity Romů nemohou být dostatečně účinné samy o sobě tam, kde se řeší převážně sociální problémy. Jestliže se však řeší sociální problémy Romů, je nutné brát v úvahu interetnické charakteristiky proto, aby mohlo proběhnout efektivní interetnické vyjednávání jako nutný zprostředkující nástroj interetnické komunikace, nikoli jako nástroje zlepšujícího přímo sociální situaci samotnou.

Daná problematika česko-romských vztahů je závažná, avšak není neřešitelná, jak ostatně dokazují i historie i naše současnost. Integrace Romů není ničím nemožným, což dokazuje situace v ČR před druhou světovou válkou, nebo v současnosti v některých regionech. Existuje celá řada pozitivních příkladů bezproblémového soužití, úspěšné integrace Romů při zachování a podpoře rozvoje jejich etnické identity, které jsou však v některých regionech opomíjeny z důvodů neznalosti, zjednodušování, paušalizace apod.

Poukázat na interkulturních rozdíly v komunikaci a uvažování může být velmi přínosné pro efektivní průběh komunikace samotnou, musí se však přitom pečlivě a přísně střežit základní lidská práva jedinců. Pokud bychom zjistili, že k řešení dané problematiky není vůle ani na jedné ani na druhé straně, spolupráce by byla téměř nemožná. Poznání interkulturních rozdílů a využívání expertů je nutnou, často však nikoli dostačující podmínkou úspěšného řešení dané problematiky. Tu druhotně začínají silně ovlivňovat i další sociálně-historické faktory, hladina současných vztahů mezi Čechy a Romy.

8 Literatura

8.1 Publikace a další literatura

- Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření. Socioklub, Praha 2003. 473 s.
- Antalová, I.: Chaos totalos, správa z geta. G plus G, Praha 2002.
- Antisemitismus v posttotalitní Evropě. Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1993.
- Baar, V.: Národy na prahu 21. století – Emancipace, nebo nacionalismus?. Tilia, Ostrava 2002. 415 s.
- Balvín, J. (a kol.): Romové a jejich učitelé. Hnutí R, Ústí n. Labem 1999. 143 s.
- Balvín, J. (a kol.): Romové a obec. Hnutí R, Ústí n. Labem 2001. 175 s.
- Banks, M.: Ethnicity: anthropological constructions. Routledge, London and New York 1996.
- Barth F. ed.: Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference, Pensumtjeneste Oslo 1994.
- Bauman: Globalizace: důsledky pro člověka. MF, Praha 1999. 157 s.
- Bělič, J.: Přehled nářečí českého jazyka. UK, Praha 1981.
- Ben Jelloun, T.: Tati, co je to rasismus? Dauphin, Praha 2004. 67 s.
- Bezchlebová, M., Franková, A., Štichová, E.: Cesta - cíl neznámý. Čítanka. Praha, MF. 1992.
- Brouček, S.: Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR, EÚ AVČR, Praha 2003.
- Brouček, S.: Rozpory v aktuální adaptaci vietnamského etnika v českých zemích. In.: Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. s. 199 – 208.
- Budil, I., T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha 2003.
- Callan, V., Gallois, C.: Communication and Culture : A Guide for Practice. Wiley and Sons, Chichester 1997. 172 stran. ISBN 0-471-96622-3.
- Co se osvědčilo (úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě). Partners Hungary Foundation, 2003. 110 s.
- Cross-border identities – a narrative approach to migration experiences. Reader for CEU Summer Univerzity Course – course directors: Julia Vajda, Roswitha Breckner, 2002.
- Čaněk, D.: Národ, národnost, menšiny a rasismus. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1996.
- Čermáková, D.: Vzdělávání romských poradců v rámci experimentu na EA Praha (absolvenstká práce). Jabok, Praha 2002. 51 s.
- Černý, J.: Úvod do studia jazyka. Rubico, Olomouc 1998. 248 s.
- Česká xenofobie. Votobia, Olomouc 1998. 180 s.
- České hodnoty 1991 – 1999. Fakulta sociálních studií, MU Brno, 2001. 176 s.
- Čítanka textů k problematice multikulturalismu. Projekt Varianty – interkulturní vzdělávání. Člověk v tísní.
- Dang Nghiem Van: Ethnic Minorities in Vietnam. The Gioi Publ., Hanoi 1993.
- Davidová, E.: Cesty Romů (Romano Drom 1945 - 1990). Univerzita Palackého, Olomouc 1995. 245 s.
- Deníky terénních sociálních pracovníků. OÚ, 2001.
- Dimensionsof Integration: Migrant Youth in Central European Countries. IOM Vienna 2005. 186 s.

- Donnan, H., Wilson, T., M.: Borders, frontiers of identity, nation and state. Oxford, New York 1999.
- Eriksen, T., H.: Ethnicity, race and nation. In: Guibernau, M&Rex, J.: The ethnicity Reader. Polity Press 1997.
- Ethnicity (Oxford readers). Oxford, New York 1996.
- Etnické stereotypy z pohledů různých vědních oborů. EÚ AV ČR, Brno 2001. 123 s.
- Gabal, I. (a kol.): Etnické menšiny ve střední Evropě. G plus G, Praha 1999. 341 s.
- Gabařová, D. (a kol.): ASI-MILOVÁNÍ. H & H, Praha 2005. 71 s.
- Genzor, J.: Jazyky sveta v priestore a case. Veda, Bratislava 1996.
- Greal, I. P. ed.: Velké postavy východního myšlení. Prostor, Praha 1998. 623 s.
- Hobsbawn, E., J.: What is ethnic conflict and how does it differ from other conflicts? In: McDermott, A., Ethnic Conflict and International Security. Peacekeeping and multinational operations, No. 2, 1994.
- Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. 257 s.
- Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. 257 s.
- Horváthová, J.: Základní informace o dějinách a kultuře Romů. MŠMT, Praha 1998. 51 s.
- Huizinga, J.: Homo ludens : o původu kultury ve hře. MF, Praha 1971. 226 s.
- Integrace cizinců na území České republiky (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001) AV ČR, Praha 2003.
- Interkulturní vzdělávání (CD příručka nejen pro středoškolské pedagogy). Varianty. Člověk v tísní. 2001-2002.
- Jakoubek, M.: Romové: konec(ne)jednoho mýtu, Socioklub, Praha 2004
- Janata, J.: Agrese tolerance a intolerance. Grada. Praha 1999. 220 s.
- Jdeme dlouhou cestou. Arbor Vitae, Praha 1998. 279 s.
- Kapitoly z multikulturní tolerance. EIS UK SVLP. Praha 2002. 160 s.
- Kapitoly z multikulturní tolerance II. EIS UK SVLP. Praha 2004. 103 s.
- Knihovny pro všechny.(Role veřejných knihoven v multikulturní společnosti.). Multikulturní centrum Praha, Praha 2005. 106 s.
- Kocourek, J.: Úvod o národnostních menšinách. In: Bulletin Česko-vietnamské společnosti (ČVS). Praha 2000. str. 30 - 31.
- Kocourková, J.: Jiný kraj, jiný mrav. Olympia, Praha 2003.
- Koncepce romské integrace 2004. Vláda ČR, Praha 2004. 25 s.
- Krupa, V., Genzor, J.: Jazyky sveta v priestore a case. Veda, Bratislava 1996.
- Krupička, J.: Flagelantská civilizace. Hynek, Praha 1999.
- Křivohlavý, J.: Konflikty mezi lidmi. Portál, Praha 2002. 189 s.
- Křížková, M., R., Kotouč, J., Ornest, Z.: Je mojí vlastní hradba ghatt?. Praha, Aventinum 1995.
- Kumanová, Z.: Etnická identifikace obyvatelů tzv. Cikánské, Romské kolonie v Plaveckom štvrtku. Bratislava, Sn 46/1/1998.
- Levi-Strauss, C.: Cesta masek. Dauphin, Liberec-Praha 1996. 199 s.
- Levi-Strauss, C.: Chvála moudrosti – chvála antropologie. Archa, Bratislava 1994.
- Levi-Strauss, C.: Myšlení přírodních národů. Dauphin, Praha 1996. 365 s.
- Levi-Strauss, C.: Rasa a dějiny. Atlantis, 1999. 71 s.
- Levi-Strauss, C.: Totemismus. Chronos, Bratislava 1998. - 128 s.
- Lewis, O.: Kultura chudoby. In: Scientific American, 1966.
- Lexikon východní moudrosti. Votobia, Olomouc 1996. 565 s.
- Loewenstein, B., W.: My a ti druzí. Brno 1997.
- Mead, R.: Cross-Cultural Management Communication. Wiley and Sons, Chichester 1994. 273 stran. ISBN 0-471-93718-5.
- Mole, J.: Jiný kraj, jiný mrav. Management Press, Praha 1995. 210 s. Murphy R., F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Slon, Praha 1998.
- Nakonečný, M.: Sociální psychologie. Academia, Praha 2000.
- Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami. Praha, Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců MV ČR 1998. 112 s.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (Bílá kniha). MŠMT, Praha 2001. 98 s.
- Navrátil, P.: Romové v české společnosti. Portál, Praha 2003. 223 s.
- Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes. Univerzita Palackého, Olomouc 1999. 129 s.

- Nečitelní cizinci. Multikulturní centrum Praha, 2003. 94 s.
- Nový, I. - Schroll-Machl, S.: Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Management Press, Praha 1999.
- Nový, I.: Interkulturální management : (Lidé, kultura, management). Grada, Praha 1996. Ochrana menšin v USA (tři příspěvky). USIS, Praha 1997 – 1998.
- Patočka, J.: Co jsou Češi?. Panorama, Praha 1992. 237 s.
- Pavelčíková, N.: Romové v českých zemích v letech 1945-1989 (Sešity, 12). Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2004. 183 s.
- Petrusek, M.: Teorie a metoda v moderní sociologii. Karolinum, Praha 1993.
- Pospíšil, L.: Etnologie práva (teze ke studiu práva z mezinárodní perspektivy). Set Out, Praha 1997.
- Pospíšil, L.: Kultura. In: Český lid, 80, 1993, suplement.
- Praha a národnosti (Sborník referátů a diskusních příspěvků ze semináře /.../ 19.3.1998. Praha b.d. s. 107-117.
- Prudký, L.: Hondoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech. FHS UK, Praha 2004.
- Prudký, L.: Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice. FHS UK, Praha 2004.
- Průcha, J.: Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2004. 199 s.
- Průcha, J.: Multikulturní výchova (teorie-praxe-výzkum). ISV, Praha 2001.
- První kroky. Amnesty International, Fortuna, Praha 1998.
- Příbáň, J.: Jací můžeme být?. SLON, Praha 2004. 115 s.
- Příbáň, J.: Sociologie práva. SLON, Praha 1997.
- Reforma multikulturní výchovy (manuál pro školení školitelů). Partners Czech 2003.
- Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference. SoÚ AVČR, Praha 2003. 260 s.
- Rex, J.: The ethnicity Reader. Polity press 1997.
- Rheinheimer, M.: Chudáci, žebráci a vaganti – lidé na okraji společnosti 1450 – 1850. Vyšehrad, Praha 2003. 187 s.
- Romové bydlení soužití. SOCIOKLUB, Praha 2000. 126 s.
- Romové v České republice. SOCIOKLUB, Praha 1999. 558 s.
- Romové ve městě. SOCIOKLUB, Praha 2002. 143 s.
- Řezáč, J.: Sociální psychologie. Paido, Brno 1998.
- Sekyt, V.: Dospívající Romové a rizikové chování. In: Rizikové chování dospívajících a jeho prevence. Free teens Press, Praha 2001.
- Scheinost, M.: Trestná činnost cizích státních příslušníků v ČR a etnický faktor v organizované kriminalitě. IKSP, Praha 1996.
- Smékal, V.: Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit. Brno, Barrister&Principal 2003.
- Sociologický časopis. 40 (2004): 1-2. SoÚ AV ČR, Praha 2004. 254 s.
- Sociologický časopis. Volume 40 (2004): 4. s. 412 - 560.
- Sokolová, G.: Soudobé tendence vývoje národností v ČSSR.
- Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Portál, Praha 2000.
- Strauss, C., L.: Chvála moudrosti – chvála antropologie. Archa, Bratislava 1994.
- Strauss, C., L.: Myšlení přírodních národů. Dauphin, Praha 1996.
- Strauss, C., L.: Rasa a dějiny. Atlantis, 1999.
- Šatava, L.: Národnostní menšiny ve střední Evropě. Ivo Železný, Praha 1994.
- Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice (My a oni v multikulturní společnosti 21. století). Portál, Praha 2001. 188 s.
- Šišková, T. (ed.): Výchova k toleranci a proti rasismu (sborník). Portál, Praha 1998. 203 s.
- Šotolová, E.: Vzdělávání Romů. Grada, Praha 2001. 84 s.
- Šroněk, I.: Kultúrta v mezinárodním podnikání. 1.vyd. Grada, Praha 2000. Štěchová, M.: Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevráživosti. IKSP, Praha 2001.
- Štěchová, M.: Romská minorita a postupy integrace. IKSP, Praha 2002.
- Třeštík, D.: Mysletí dějiny. Praha 1999.
- Třeštík, D.: Mýty kmene Čechů. Lidové noviny, Praha 2003. 291 s.
- Vasiljev, I.: Za dědictvím starých Vietů. Etnologický ústav AVČR, Praha 1999. 223 s.
- Večerka, K., Štěchová, M.: Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů. IKSP, Praha 1990.
- Večeřa, M., Urbanová, M.: Základy sociologie práva. MU, Brno 1996.
- Viktor, K., Genzor, J.: Jazyky světa v prostore a case.Veda, Bratislava 1996. 356 s.
- Výrost, J., Slaměník, I.: Sociální psychologie. ISV, Praha 1997.

8.2 Výzkumy

- Gabal Analysis and Consulting: Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, pracovní studie 2004.
- Brouček, S.: Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR, EÚ AVČR, Praha 2003.
- Brouček, S.: Rozpory v aktuální adaptaci vietnamského etnika v českých zemích. In.: Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. s. 199 – 208.
- Dimensionsof Integration: Migrant Youth in Central European Countries. IOM Vienna 2005. 186 s.
- Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002 (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. 257 s.
- Integrace cizinců na území České republiky (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001) AV ČR, Praha 2003. 618 s.
- IOM: Pilotní projekt realizovaný pro MPSV v roce 2003 „Integrace cizinců a podpora organizací a asociací cizinců v České republice.“

8.3 Web

www.czso.cz

8.4 Elektronické dokumenty

- Koncepce romské integrace Královéhradeckého kraje na období 2003 - 2007
- NAŘÍZENÍ VLÁDY, ze dne 20. února 2002, kterým se stanoví podmínky a způsob poskytování dotací ze státního rozpočtu na aktivity příslušníků národnostních menšin a na podporu integrace příslušníků romské komunity (účinnost 15. dubna 2002) se změnami a doplňky provedenými nařízením vlády č. 262/2005 Sb. s účinností dnem vyhlášení (30. června 2005)
- Vaculík, P.: Koncepce rozvoje romských komunit v Karlovarském kraji. KÚKK, Karlovy Vary 2002.
- Zhřivalová, P., Valeš, F.: Koncepce politiky vlády vůči národnostním menšinám, antidiskriminační legislativa v ČR a kompetence územně samosprávných celků v oblasti realizace vládní politiky. AMČR, Praha 2005.
- Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, pracovní studie. Gabal Analysis and Consulting: 2004.
- Integrace cizinců na území České republiky (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001) AV ČR, Praha 2003. 618 s.
- Závěrečná zpráva projektu „Základní komunikační a sociální dovednosti pro práci v romské komunitě“. 2000.
- Analýza možnosti zintenzivnění a zefektivnění práce v zájmu předcházení sociálního vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků prostřednictvím k tomu určené agentury.
- Navrátil, P. (a kol): Hodnocení programů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské komunity evaluace programů. VÚPSV Praha výzkumné centrum Brno 2004.

8.5 Další dokumenty

Deníky terénních sociálních pracovníků, které poskytl Úřad vlády České republiky. Jednalo se konkrétně o sedm deníků vedených při Okresním úřadě Prostějov a Rychnov n.